

UNIVERSITET I LINKÖPING
SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA INSTITUTIONEN
HISTORIA 3, HT 1992-93

SJÄLVSTYRE PÅ LANDET

UNDER 1800 - TALET

- En jämförande studie av Trehörnas fattigvård 1843 - 1858 och

Fattigvårdförordningarna 1847 och 1853

AV RICKARD KARLSSON
Handledare : Kalle Bäck

INNEHÅLL

Kapitel 1 Inledning Sid. 2

- Sid. 3 Syfte och frågeställningar
Sid. 5 Forskningsläget
Sid. 8 Källor och metod

Kapitel 2 Bakgrunder Sid. 12

- Sid. 12 Sociala problem och fattigvårdslagstiftning under 1800-talet
- Innan 1847
- 1840 - 1860
Sid. 15 Fattigvården på lokal nivå
- Tiscornias undersökning
Sid. 17 Sockenstämman
Sid. 18 Trehörna socken - en liten presentation

Kapitel 3 Förändring eller kontinuitet? Sid. 20

- Sid. 20 1843 - 1847
Sid. 25 1847 - 1853
Sid. 30 1853 - 1858

Kapitel 4 Central teori och lokalt bryderi? Sid. 35

- Sid. 36 1847
Sid. 40 1853

Kapitel 5 Analys : Ett försök till syntes Sid. 44

- Sid. 44 Var det förändring eller kontinuitet?
Sid. 46 En jämförelse mellan 1847 och 1853 års reglementen

Referenser Sid. 48

Bilagor Sid. 50

” Ledd uti aldra djupaste ödmjukhet så nödgas jag med mitt stora och svåra nödrop att aldra ödmjukast förete min så angelägna talan, för att dermed kunna bibehålla mitt lif, så länge min Nådige Gud det behagar tillika med min Kära Hustru och Dottren, Enkan Anna Brita från Sjökullen af Hogna ägor. som fattigvården har pålagt mig att vårda utan något biträde till sådan af Fattigcassan. ”¹

Orden ovan härrör från en gammal man vars namn var Jon Sigurd. Han var bosatt i Trehörna socken och hade ett litet fattigvårdsunderstöd från socknen. Det framgår dock tydligt av brevet ovan att han inte var helt nöjd med vad han fick därifrån. Brevet tillhör för övrigt en ovanlig kategori. Det var sällan att fattiga kunde komma till tals så här tydligt. Hur gick det då för Jon Sigurd och hans bön till de styrande i socknen? Vi skall återkomma till honom senare i undersökningen.

Fattigvård, det är för övrigt ett ord som inte klingat med någon större positiv klang genom historien. Idag är nog emellertid de allra flesta övertygade om att hjälp till sämre ställda är något nödvändigt som måste finnas. I många stycken skulle nog också 1800-talets människor hållit med om detta, men medel och förutsättningar var naturligtvis annorlunda då. De resurser som på detta sätt skulle fördelas var oerhört mycket mindre än i våra dagar. Snar hjälp till mat kunde innebära skillnad på liv eller död. Var en gammal kvinna eller man arbetsförmögen och utan en familj som kunde försörja dem, hade de möjlighet att bli intagna i fattighuset. Där fick de kost och logi resten av sin levnad, även om den ibland kunde vara både knapphändig och bristfällig.

En typisk representant för de intagna var Sara Larsdotter. Hon föddes i ett torp i Trehörna socken den 10 november 1773, där hon sedermera bodde hela sitt liv.² Hon gifte sig krigsåret 1809 med torparen Lars Persson, och fick med honom tre barn, men bara en son överlevde henne. Hon blev änka 1835, men klarade sig tydligen inte själv för 1842 intogs hon i fattigstugan som hon vid det tillfället fick dela med sju andra

---

¹ Sockenstämma 18520208 : Om inte annat anges är källan från Landsarkivet i Vadstena (VaLa) - Trehörna kyrkoarkiv

² Dödböcker 1845

fattighjon. Där avled hon också tre år senare av, som det kallades, "ålderdomsbräckligheter". Ett annan fattighjon, som nog inte var lika typisk, var Per Anders Danielsson. Han blev bara 27 år innan han avled efter endast en dags sjukdom. Enligt prästens anteckning var denne Per Anders "Sjuklig och klen till hälsa och Enfaldig till förstånd och begrepp".³ Han klarade sig alltså inte själv och hans föräldrar var själva i behov av vård. De fick efter sonens död ta över dennes fattigdel, på villkor att de överlät sin kammare och sitt lösöre åt fattigkassan.⁴

Det här var några exempel på personer som fick fattigunderstöd i Trehörna socken på 1840-talet. Det finns många andra att visa. Men hur såg man på, och vilka bestämde över, dem som fick understöd? Var det lika illa som det oftast utmålats i olika skildringar av fattigvården under den här tiden? Sara och Per Anders lever främst vidare i material som sammanställts av deras förmyndare i socken, såsom prästen och andra jordägande ståndspersoner.

Den här uppsatsen ingår i Trehörna-projektet, och tillsammans med Ola Göransson har jag studerat självstyret inom den socknen. Vi har granskat, samt i stort använt samma källmaterial. I anslutning till detta har vi gemensamt diskuterat frågor och problem som uppkommit i samband med skrivandet av de båda uppsatserna. Göransson har studerat hur Trehörna socknen ställde sig till folkskolestadgan 1842 och hur beslutsprocessen angående skolan fungerade. Jag studerar hur sockensjälvstyret i Trehörna agerade i fattigvårdsfrågor, vi har alltså likartade syften, men studerar olika ämnen.

Vad har då tidigare forskats i ämnena fattigvård, lokalt självstyre, och de närliggande centrala beslut som kom under perioden, och vilka problem kan materialet ge vid ett försök att lösa forskningsuppgiften?

SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Fattigvården under första hälften av 1800-talet byggde främst på socknens egna traditioner och beslut. Fattigvårdsbördan ökade dock alltmer för socknarna och behovet av en bättre fattigvårdslagstiftning blev allt större. Alltfler ämnen sammanlänkades under 1800-talets lopp med

---

³ Ibid.

⁴ Sockenstämma 18451127

begreppet fattigvård såsom skola och sjukvård. Med den här uppsatsen vill jag visa hur ett lokalsamhälle, i det här fallet Trehörna socken, administrativt och praktiskt ordnade en så stor och tung fråga som fattigvården faktiskt var - inte minst ekonomiskt. Med den mer omfattande lagstiftningen inom området kunde också den centrala styrningen öka, vilket nog socknen, åtminstone till en början, kan tänkas ha uppfattat negativt.

- *Jag vill därför studera hur Trehörna tog emot de centrala beslut som kom 1847 och 1853 och se hur dessa omformades för den lokala verkligheten.* Här definierar jag fattigvård som de frågor som behandlades som fattigvård i de centrala förordningarna och i det lokala självstyret. Utifrån ämnet och det föreliggande materialet har jag valt att utgå ifrån två huvudfrågor. En ytterligare uppsplittring av frågekomplexen görs direkt i anslutning till undersökningen och diskuteras där. De två huvudfrågorna är följande:

- *Förändras lokal praxis under perioden 1843 -1858, eller kan man istället skönja kontinuitet i ämnets behandling på det lokala planet?* Förändring kan naturligtvis ske genom en långsam kontinuerlig process eller genom ett eller flera snabbare brott mot tidigare praxis. Med hjälp av denna kronologiska undersökning vill jag se om det lokala samhället förändrade sin fattigvårdspolitik under perioden. Om det var några förändringar kan det ha berott på flera faktorer. Den faktor jag skall studera i min undersökning är de centrala beslutens påverkan. För att kunna studera detta krävs en studie av hur Trehörnas fattigvårdspraxis såg ut. Fattigvården varierade mycket i olika socknar och kunde vara förhållandevis olikartad i sin uppläggnings.⁵ Därför har perioden indelats i tre mindre och dessa djupstuderas i kapitel tre. Hur denna undersökning läggs upp diskuteras i metodavsnittet.

- *Med den andra huvudfrågan vill jag se hur Trehörnas fattigvårdsreglementen gestaltade sig i jämförelse med de centrala förordningarna?* Här definieras de centrala besluten som 1847 och 1853 års fattigvårdsförordningar. På det lokala politiska planet definieras självstyret som sockenstämman och dess förgreningar. Hur de centrala besluten togs emot lokalt skall jag försöka ta reda på genom de fattigvårdsförordningar som varje lokalsamhälle skulle sätta upp. De var tvungna att nedtecknas och godkännas på en sockenstämma och därefter sändas till länsstyrelsen för överseende. I Trehörnas fall finns både den lokala förordningen för 1847 och 1853 bevarade. Dessa kommer jag att jämföra med de centrala förordningarna från respektive år för att se hur

---

⁵ se nedan s. 8f

lokalsamhället formade sin egen tolkning av dem. Jag utgår ifrån att dessa jämkades med rådande lokal fattigvårdspraxis i så hög grad som möjligt. Man kan alltså urskilja tre nivåer. Den centrala teorin, som kan sägas vara regeringens och riksdagens idéer och förslag, den lokala praxisen och slutligen den lokala teorin. Den sistnämnda befinner sig mellan central teori och lokal verklighet. Jag ser sockenstämman som den lokala teorins mittpunkt.

Slutligen vill jag se om eventuella förändringar berodde på de centrala förordningarna eller på andra faktorer. Mitt syfte med den här uppläggningsen av de båda huvudfrågorna är att slutligen göra en "korsbefruktning" av dem för att försöka utläsa om de centrala och lokala nivåerna samspelade eller motverkade varandra. Många av de centrala besluten var naturligtvis socknen tvingad att genomföra, men i vilken utstäckning lydde olika socknar statens påbud? Lagar och förordningar behövde inte hindra en socken från att försöka förhala och ignorera en utveckling i linje med de centrala besluten. En del punkter kan också bara vara papperskonstruktioner utan någon egentlig verklighetsanknytning. Både Harald Gustafsson och Alberto Tiscornia, som har undersökt sockensjälvstyrelsen under 1800-talet, menar att mycket av lyhördheten för centrala beslut på lokal nivå låg i en sockens socio-ekonomiska struktur.⁶ En djupare undersökning av Trehörnas ekonomiska och sociala struktur är emellertid svår att hinna med, vilket gör att jag har valt att inte göra någon större jämförelse med denna forskning.

FORSKNINGSLÄGET

Mitt syfte överensstämmer bäst med en rätt ny forskartradition som, i jämförelse med tidigare forskning, behandlar sockensjälvstyret i Sverige under nyare tid med andra infallsvinklar. Denna verkar emellertid inte färdigformad eller färdigforskad än. Mitt syfte och min undersökning knyter dock an till denna även om mina problem inte helt täcker de frågeställningar som dessa forskare ställt i sina arbeten. Denna forskning om sockensjälvstyret är dock den tyngsta referensposten som jag använder mig av, men därifrån inhämtar jag också de flesta uppgifterna från den lokala fattigvårdspraxis som behandlas nedan och som jag jämför med.

---

⁶ se nedan s. 6f

Utöver denna använder jag mig av flera verk av olika karaktär. Här redovisar jag de som är viktigast för min uppsats.

Det svenska forskningsläget angående sockensjälvstyret kan delas in i tre olika huvudkategorier. Eva Österberg gör en allmän karakteristik av dessa forskartraditioner i en debattartikel i *Historisk Tidskrift* 1989.⁷ Den första linjen, menar hon, ser det lokala självstyret som oberoende av statsmakten, och att det löste sina lokala angelägenheter på egen hand. Den andra traditionen ser sockenstämman som statsmaktens förlängda arm, och som en disciplinerande faktor i lokalsamhället. Dessa båda har under lång tid legat till grund för den fortsatta synen på självstyret i forskningen.⁸ Österberg menar dock att nya synsätt nu börjat framträda inom ämnet. Inom denna nyare forskartradition försöker man istället inrikta intresset utifrån ett lokalhistoriskt perspektiv. Ett nyckelbegrepp som Österberg vill skall vara en viktig och förnyande tanke är interaktion. Detta definierar hon som relationen mellan, i det här fallet, centralmakten och det lokala samhället. Relationen skall inte ses som något statiskt utan istället hela tiden varierande. Peter Aronsson karakteriserar detta som att "*självstyret kan i olika tider och olika sakområden utveckla en varierande grad av autonomi i relation till statsmakten.*"⁹ Alberto Tiscornia har en liknande uppfattning och menar att "*det handlar om grader av självstyrelse och om olika grader inom olika kompetensområden.*"¹⁰ Några som följt i Eva Österbergs spår är bland annat Harald Gustafsson, ovannämnda Peter Aronsson och Alberto Tiscornia. I stort är de överens med Österberg om modellen, även om de stundtals skiljer sig i sakfrågor. Jag har valt att främst använda Gustafsson och Tiscornia som referenser och kommer att jämföra deras resultat med mina.

Det arbete som ligger närmast mina frågeställningar är Tiscornias undersökning titulerad *Statens, godsens eller böndernas socknar?*. Den inriktar sig på två delområden vilka är 1800-talets fattigvård och folkskolans utveckling under samma tid. Tiscornia har i sin undersökning valt en historiematerialistisk tolkning. Han ser därmed sockenstämman som lokalsamhällets överbyggnad vilken styrdes av jordägarklassen.¹¹ Sockenstämman var det forum där centralmakt och lokalsamhälle möttes.¹²

---

⁷ Eva Österberg, "Svenska lokalsamhällen i förändring ca 1550-1850", *Historisk Tidskrift* (1987:3), s. 332ff

⁸ Exempelvis K-H Johansson, *Svenskt sockensjälvstyre 1680-1862*, (Stockholm 1937)

⁹ Peter Aronsson, *Bönder gör politik*, (Lund 1992), s. 49

¹⁰ Alberto Tiscornia, *Statens, godsens eller böndernas socknar?*, (Uppsala 1992), s. 11

¹¹ Tiscornia s. 12

¹² Ibid. s. 9

Gustafsson arbetar i sin bok *Sockenstugans politiska kultur* uteslutande med sockenstämmoprotokoll i sina arbeten. Han vill utifrån dessa se hur det lokala självstyret såg ut och utvecklades i relation till statsmakten under 1800-talet. Även om självstyret var tämligen aktivt redan i början på 1800-talet ser Gustafsson en ökande kommunal aktivitet i en gradvis process.¹³

Både Gustafsson och Tiscornia följer Österbergs princip om interaktion och påpekar att stämmans funktion var dubbel; att den både var ett lokalt beslutsorgan men att den också fungerade som statsmaktens förvaltningsorgan.¹⁴ Det lokala självstyret var naturligtvis påverkat av lagstiftningen och den allmänna samhällsförändringen, men hur snabbt det förändrades berodde mycket på hur socknens socio-ekonomiska struktur såg ut.¹⁵ Båda ser också den socio-ekonomiska strukturen som en huvudfaktor för det lokala självstyrets utformning och alltså även fattigvårdens uppbyggnad. Urvalet av de socknar som de undersökt gjordes efter olika former av jordäggande. Denna hypotes bekräftas av dem båda i sina arbeten. Skillnaden mellan Gustafsson och Tiscornia består enkelt uttryckt i uppläggningsen av deras undersökningar. Gustafsson vill se hur självstyret gestaltade sig i förhållande med statsmakten totalt sett, Tiscornia väljer att se hur inflytandet i självstyret såg ut i två specifika frågor, fattigvård och skola. Både Tiscornia och Gustafsson kommer fram till att även om inflytandet var beroende av antalet jordägare, ökade statens regleringar av självstyret under 1800-talet. Stämman fick ta hand om allt fler ämnen och självstyret i socknarna likriktades alltmer.

När det gäller fattigvården och dess lagstiftning för första hälften av 1800-talet är inte forskningsläget lika purfärskt. 1847 års fattigvårdsförordning har aldrig granskats vetenskapligt i någon större omfattning.¹⁶ Den forskning som jag refererar till är Göran B. Nilssons arbete *Svensk fattigvårdslagstiftning 1853 -71* som trots titeln ger en bra översikt också av det tidiga 1800-talets fattigvårdslagstiftning.¹⁷ Hans syfte är dock att titta på fattigvårdens lagstiftning fram till 1871 års förordning. Som ett komplement till Nilsson använder jag mig av en artikel i *Scandia* av Sverker Oredsson.¹⁸ Delvis använder jag även här Tiscornias bok.

För socialvården i övrigt hänvisar jag till den något ålderstigna *Svensk socialpolitik under 1800-talet* av Arthur Montgomery men också

---

¹³ Harald Gustafsson, *Sockenstugans politiska kultur*, (Stockholm 1989), s. 95f

¹⁴ Tiscornia s. 9 och 12

¹⁵ Gustafsson s. 97f

¹⁶ se nedan s. 12

¹⁷ Göran B. Nilsson "Svensk fattigvårdslagstiftning 1853-1871", i Bergren - Nilsson *Liberal socialpolitik 1853 - 1884*, (Uppsala 1965)

¹⁸ Sverker Oredsson, "Samhällelig eller enskild fattigvård?", *Scandia*, (1971)

till den betydligt nyare *Den farliga underklassen* av Birgit Petersson. Montgomery gör en grundlig genomgång av den totala socialpolitiken under 1800-talet med tyngdpunkt på lagstiftning och annat officiellt material.¹⁹ Petersson behandlar också den sociala frågan men har andra infallsvinklar än Montgomery. Hennes bok bygger främst på dåtidens syn på underklassen och dess brottslighet. Delar av Peterssons undersökning är också relevant för min undersökning.²⁰ Hon diskuterar även det lokala samhällets socialpolitik, även om det är i en vidare mening än min definition. För den lokala fattigvården använder jag mig i övrigt främst av Tiscornias och Gustafssons arbeten.

KÄLLOR och METOD

Undersökningen är upplagd på följande sätt. De två huvudfrågorna som jag följer utgör var sitt kapitel i undersökningsdelen. I det första av dem kommer jag att beskriva Trehörna sockens fattigvård utifrån frågan om den visar på förändring eller kontinuitet. Perioden, åren 1843 till 1858, har valts med tanke på de centrala fattigvårdsförordningar som kom 1847 respektive 1853. Perioden delas in i tre mindre; före fattigvårdsförordningen 1847, mellan de båda förordningarna 1847 och 1853 och slutligen de fem åren efter 1853. Undersökningsdelen i det här kapitlet byggs främst upp utifrån det som avgjordes på sockenstämmans möten. Fattigvårdspunkterna som behandlades på sockenstämman kan delas in i olika kategorier. Jag har valt en indelning i fyra sådana. Dessa fyra behandlas i alla tre perioderna.

- *Förvaltning* - vilket enkelt sagt är fattigvårdsbyggnader och fattigkassans räkenskaper.
- *Fattigsjukvård* - vilket är ekonomisk hjälp till fattiga sjuka, främst gäller det brunshjälpen till Medevi brunn.
- *Utdelningen av fattighjälp* - understöd både till fattiga i fattighuset och andra behövande fattiga.
- *Övriga fattigvårdsärenden* - oftast då det gäller en engångsföreteelse

---

¹⁹ Arthur Montgomery, *Svensk socialpolitik under 1800-talet*, (Stockholm, 1934)

²⁰ Birgit Petersson, *Den farliga underklassen*, (Umeå, 1983): Främst s. 16-33 och 183-232

Materialet blir efter 1847 mindre fylligt på grund av att sockennämnden, som då också blev fattigvårdstyrelse, hade övertagit mycket av ansvaret för fattigvården. Dess protokoll har jag inte hittat och tydligen är det vanligt att de saknas även i andra socknar.²¹ Den totala ekonomiska utvecklingen i Trehörna är omöjlig att diskutera här. Det gör en jämförelse av fattigvårdens ekonomiska utveckling med socknens i övrigt svår. Fattigkassans utveckling går däremot att sammanställa separat. En grov utvecklingsskiss kan utifrån detta tecknas. Det finns emellertid några svårigheter med periodindelningen. Efter 1847 anges nästan bara hur mycket som behöver fördelas, inte vilka eller hur många som får hjälp. Det går alltså inte att göra någon jämförelse av understödstagarnas antal mellan perioderna. Sjukvården, den administrativa sektorn och de extraordinära åtgärderna behandlas dock fortfarande på stämman. Den här undersökningsdelen skulle kunna göras mer grundlig i detaljerna, men jag har inte ansett detta nödvändigt utifrån mitt syfte. Tanken är snarare, som jag nämnde ovan, att se de förändringar eller brist på sådana, som syns i beslutsprocessen.

Den andra huvudfrågan, jämförelsen mellan de lokala förordningarna och de centrala, görs därefter i kapitel fyra. De centrala förordningarna behandlas och jämförs dels i bakgrundsdelen, dels i anslutning till jämförelsen med de lokala reglementena. Trehörnas fattigvårdsförordningar granskas utförligt i samband med undersökningen. Först kommer jag att gå igenom de likheter och skillnader som föreligger mellan den centrala fattigvårdsförordningen för 1847 och Trehörnas från samma år. Därefter gäller samma tillvägagångssätt för 1853 års båda förordningar. Sist jämförs de lokala reglementena med varandra. Källäget är i det här avsnittet mindre komplicerat. De två centrala förordningarna finns i Svensk författningssamling 1847 respektive 1853.²² Trehörnas fattigvårdsreglemente för 1847 har jag funnit i Östergötlands länsstyrelses arkiv dit länets alla reglementen skickades för kontroll i enlighet med vad som beordrades i 1847 års centrala förordning. Trehörnas reglemente för 1853 finns dock i ett sockenstämmoprotokoll det året.²³

De källor som jag använder för undersökningen kommer främst från Trehörna kyrkoarkiv. Det mest användbara och relevanta materialet som ligger till grund för min undersökning är sockenstämmoprotokollen. Jag använder protokollen mellan 1843 till och med 1858.²⁴ Sockenstämmo-

²¹ Aronsson s. 120

²² SFS 1847 : no 23 och SFS 1853: no 39

²³ Sockenstämma 18531110

²⁴ Trehörna sockenstämmoprotokoll finns för perioden i två band; Landsarkivet i Vadstena (VaLa) - Trehörna kyrkoarkiv - K II: 1 -2

protokollen hade under en längre tid blivit alltmer formaliserade och vid mitten av 1800-talet skiljde de sig formellt sett inte särskilt mycket från nutida protokoll. Protokollen kunde dock i olika socknar vara upplagda på lite olika sätt, men de flesta socknar höll två ordinarie sockenstämmor om året, en på senvåren och en på senhösten. Förutom dessa hölls ett varierande antal extra sockenstämmor som utlystes vid behov. Formaliseringen av protokollen är ur källkritisk synvinkel både negativ och positiv. Det positiva består främst i att jämförelser över tid blir lättare, då beslutsprocessen var rätt likartad. Punkter som ofta kom upp på stämman blev emellertid ofta knapphändigt beskrivna. Några tidsmässiga brister i materialet från Trehörna har jag inte kunnat upptäcka.

Prästens roll som ordförande, han var självskiven fram till 1862, är inte oproblematiske. Han fungerade oftast också som sekreterare på stämman. Protokollen var prästens verksamhetsberättelse och det låg naturligtvis i hans intresse att visa sig i så bra dager som möjligt. Men det fanns faktorer som motverkade en alltför stor prästvänlig tendens, och både Aronsson och Gustafsson är överens om att detta inte är något större problem.²⁵ Alla män inom socken hade inte rösträtt på stämman, men alla kunde ta del av det som hade beslutats genom att protokollet lästes upp i kyrkan inom några veckor efter det att stämman hade hållits. Protokollen brukade vid det här tillfället också justeras av ett antal män som alla hade deltagit i stämman, vilket gör tillförlitligheten i det som behandlas på stämman bra.

Däremot är det som inte syns i protokollen naturligtvis svårare att få grepp om. Det är svårt att se några meningsskiljaktigheter eller någon debatt under stämmorna utom i undantagsfall. För dem som lade fram förslagen var det naturligtvis en stor prestigeförlust om inte förslaget gick igenom i stämman. Det gällde att få med sig större delen av de närvarande, för vid den här tiden togs beslut oftast fortfarande genom konsensus, det vill säga att församlingen skulle vara enig. Majoritetsbeslut som vi är vana vid idag hade ännu inte börjat slå igenom på allvar.

Annat material från Trehörna som jag använder mig av är statistisk material. Främst har jag använt detta för att kontrollera siffror mot protokollen, och för att se utvecklingen av antalet understödstagare mot hela befolkningen. Tillförlitligheten i detta material kan variera beroende på noggrannheten i nedtecknandet, men bör i stort vara korrekt då det fanns en given mall att arbeta efter. Det statistiska materialet var ju främst avsett för centralt bruk. Till inledningen har jag även använt mig av Trehörnas dödböcker. Dessa är mindre noggrant nedtecknade och dess uppgifter är

---

²⁵ Aronsson s. 32ff och Gustafsson s. 14ff

delvis osäkra för perioden. Uppgifterna därifrån medför dock ingen påverkan av undersökningsresultatet. Räkenskapsböckerna har delvis ett relevant material. Tyvärr innehåller dessa en del brister, särskilt gäller detta fram till ca 1850 då en ny präst tillträder tjänsten som förbättrar situationen. Jag har valt att inte ta med dessa i undersökningen för att slippa oöverstigliga källkritiska problem.

**SOCIALA PROBLEM OCH FATTIGVÅRDSLAGSTIFTNING
UNDER 1800-TALET****Innan 1847**

Fattigvården var livligt debatterad under hela 1800-talet men var inte samlad i någon central lagstiftning innan 1847 års fattigvårdsförordning.²⁶ Lagstiftningen var istället spridd på ett flertal olika regelverk. Ett första större försök till en mer samordnad lagstiftning gjordes i och med 1763 års hospitalordning.²⁷ Den slog fast att varje församling hade skyldighet att ta hand om sina fattiga, vilket inte var någon nyhet. Denna tanke hade funnits med redan i 1686 års kyrkolag. Ordningen från 1763 tvingades ändå bort tre år senare. Främst berodde detta på den, tydligen mycket impopulära, beskattningsrätt som varje socken hade rätt till enligt förordningen.²⁸ Men för stora befolkningsgrupper i Sverige blev situationen allt sämre. Efter riksdagen 1809-10 tillsattes en fattigvårdskommitte, men dess förslag till lagstiftning, som slutligen kom 1823, förkastades dock.²⁹ År 1811 kom emellertid en lag som i likhet med förordningen från 1763 gav socknarna rätt att taxera ut en fattigvårdsskatt.³⁰ Protesterna var denna gång betydligt mildare.

Den mest tydliga av de linjer som följdes i lagstiftningsfrågor från centralt håll var begränsning och från 1847 totalförbud av tiggeri och lösdriveri. Redan i början av 1700-talet var detta starkt reglerat, åtminstone i teorin.³¹ Frågan var dock inte löst utan istället förnyades lagstiftningen i ämnet flera gånger fram till 1847. Detta pekar på att lagstiftningen knappast efterlevdes i realiteten. En anledning till svårigheterna i dessa frågor var den i början av 1800-talet så starkt växande befolkningen och den alltmer ökande klyftorna i samhället. Till i början av 1800-talet hade

---

²⁶ Tiscornia s. 87ff, 105

²⁷ Nilsson s.7

²⁸ Ibid.

²⁹ Petersson s.30

³⁰ Nilsson s.8f

³¹ Montgomery s.52ff

staten möjlighet att sätta lösdrivare och försvarslösa i tvångsarbete på anstalter, men ökningen av denna grupp belastade dessa inrättningar oerhört. Det fanns helt enkelt inte någon möjlighet att lösa frågan på detta sätt.³² Problemen för en allt större del av befolkningen blev under 1800-talet första hälften alltmer akut. Lagstiftningen var i otakt med samhället, som var i stark förändring. I denna stora och svårfångade "sociala fråga" var fattigvården endast en del, även om den delen var stor.³³

Att inte något gjordes tidigare inom lagstiftningen har flera möjliga svar. Den lokala fattigvården runt om i landet var lika splittrad som lagstiftningen. Undersökningar från 1810 visade att fattigvårdens förhållande varierade starkt i olika socknar och landsändar.³⁴ Det var alltså svårt att detaljreglera fattigvårdslagstiftningen, om den skulle få den genomslagskraft som det ansågs att den behövde. Samtidigt var de ekonomiskt-ideologiska frågorna svåra att lösa. De två ytterligheterna i den centrala debatten var antingen att binda arbetskraften hårdare till arbetsplatsen, vilket oftast var jordbruk, eller att formera en friare arbetsstyrka som skulle vara mer tillgänglig för den begynnande industrialiseringen. Den sistnämnda liberala linjen vann allteftersom. Montgomery menar att en hårdare reglering av arbetskraften i stort sett skulle ha varit omöjlig, bland annat därför att de som tillhörde denna kategori ständigt ökade.³⁵

1840 - 1860

Efter dessa vacklande försök att reformera fattigvårdslagstiftningen tillsattes en ny fattigvårdskommitté i slutet av 1830-talet. Den arbetade under flera år och lade fram sitt betänkande 1839. Många av kommitténs idéer hörsammades denna gång av regering och riksdag. Förbättrad folkundervisning sågs som ett möjligt botemedel mot den ökande fattigdomen och genomfördes också genom folkskolestadgan redan 1842. Dess idéer kom också att få ett stort inflytande på både 1847 och senare också 1853 års fattigvårdsförordningar.³⁶

I och med 1847 års fattigvårdsförordning kom den första genomgripande svenska fattigvårdslagstiftningen. Den var dock inte endast en ihopsamling av tidigare lagstiftning från statligt håll. Nilsson ser istället 1847 års förordning som ett brott mot den gällande ideologin. Den alltmer

³² Ibid. s. 55, 61 - Petersson s. 30ff

³³ Petersson s.16f

³⁴ Montgomery s.71

³⁵ Ibid. s.55

³⁶ Ibid. s.99

ökande fattigvårdsbördan för socknarna ställde allt större ekonomiska krav. Istället för att lätta på bördan medförde förordningen istället ökade krav på socknarnas fattigvård, menar Nilsson.³⁷ Det verkar dock svårt att peka ut förordningen som antingen liberal eller konservativ. Ingen sida var tillräckligt stark, utan istället bildas nya grupperingar.³⁸

Sockennämnden, som fanns redan innan, skulle nu också vara fattigvårdstyrelse och den skulle ha hand om fattigvårdens detaljer. Sockenstämman skulle fortfarande bestämma allmänna riktlinjer och ha det övergripande ansvaret för fattigvården.³⁹ Tiggeriet förbjöds nu fullständigt, och fattigvårdsamhället fick ökade förpliktelser gentemot barn och arbetslösa. Den sistnämnda gruppen skulle av fattigvårdstyrelsen beredas arbete. Det var viktigt att fattigvårdstyrelsen såg till understödstagarens arbetsförmåga, så att understödet blev så litet som möjligt. Fattighjälpen innebar inte bara en social degradering för den enskilde utan också en ekonomisk. Fattigförsörjningen skulle inte erbjuda lika bra villkor som vanligt arbete. Istället skulle hjälpen vara så pass låg att den sporrade till arbete och att fattigvården endast skulle vara den sista lösningen.⁴⁰ Ersättningen från fattigvården fick dock inte vara så låg att den inbjöd till tiggeri.⁴¹

Om någon blev antagen som fattighjon skulle alla dennes medel gå till fattigkassan och fattigvårdstyrelsen blev målsman åt den som fick fullt understöd.⁴² De anhöriga miste sin arvsrätt och detta satte naturligtvis press på de anhöriga. 1847 års förordning såg också gärna att så många som möjligt vårdades av sina anhöriga. För socknen var det viktigt att veta när ansvaret för en fattig kunde föras över på en annan socken vid flyttning. Innan 1847 hade den tveksamma lagstiftningen medfört stora problem. Förordningen från 1847 stadgade att tre års vistande i en socken medförde att ansvaret flyttades över till denna.⁴³ Alla fick alltså i teorin fri flyttningsrätt vilket tidigare inte funnits.

1847 års förordning slapp inte kritik. Både under riksdagen 1845-46 och 1850-51 fick den utstå stark sådan.⁴⁴ Den fria flyttningsrätten sågs av många som en fara för socknarnas framtida väl och fick utstå mycket kritik. Denna kritik ledde till en ny förordning 1853 och man kan tänka

---

³⁷ Nilsson s.8ff

³⁸ Oredsson s.209ff

³⁹ SFS 1847: no 23 - § 3 mom.1 och § 10

⁴⁰ Tiscornia s. 89

⁴¹ Montgomery s.81

⁴² SFS 1847: no 23 - § 7

⁴³ Montgomery s.100

⁴⁴ Ibid. s.102

sig att den kullkastade den tidigare från 1847. Så var dock inte fallet. I väsentliga stycken ändrades ingenting.⁴⁵ Några punkter som emellertid ändrades var bland andra fattigvårdstyrelsens skyldighet att skaffa arbete som inskränktes, men den så kritiserade fria flyttningsrätten behölls intakt. Socknarna behövde dock inte ta hand om nyinflyttade personer om de vid inflyttningen erhöll fattigunderstöd från sin tidigare socken. Vidare ålades varje person som var arbetsför att ta hand om "de sina", vilket säkert var svårt att definiera. Den personliga fattigskatten höjdes något år senare.⁴⁶ Men huvudragen i de båda förordningarna var alltså tämligen likartade.

FATTIGVÅRDEN PÅ LOKAL NIVÅ

Hur såg då fattigvården då ut i praktiken? Som jag nämnde tidigare var fattigvårdens praxis mycket olika runt om i landet. En orsak till olikheterna var en sockens socio-ekonomiska förutsättningar, särskilt jordägarstrukturen. Socknar med stora jordägare var snabbare med att genomföra centrala beslut och var oftare villigare att göra experiment i motsats till socknar med ett brett ägande. De flesta var ändå med och betalade för nysatsningar inom socknen.⁴⁷ Den ökande lagstiftningen efter 1847 medförde en förbättrad översikt över fattigvården, och med tiden en allt större uniformering även om det tog lång tid. Detta berodde på statens ökande inblandning i det lokala området.⁴⁸ Hur många det var som fick fattigunderstöd är svårt att fastställa. Den officiella siffran var 1837, förutom Stockholm, ungefär två och en halv procent av den totala befolkningen, men denna siffra är antagligen alldeles för låg.⁴⁹ En undersökning har visat att understödstagarna ökade under 1840-talet med 30 % men befolkningen endast med 10 % under samma tid.⁵⁰

Vad som uttryckligen var lag redan innan 1847 var; att socknen var ansvarig för sina egna fattiga, att ingen fick tigga utanför sin egen socken och att fattigstuga skulle finnas.⁵¹ I många fall efterlevdes dessa påbud inte

---

⁴⁵ Nilsson s.13

⁴⁶ Ibid. s.12f

⁴⁷ Gustafsson s. 21f och 97f och Tiscornia s. 38 och 173

⁴⁸ Tiscornia s.177f

⁴⁹ Montgomery s.77

⁵⁰ Tiscornia s.106

⁵¹ Ibid. s. 56f

alls. Den alltmer ökande ekonomiska pressen gjorde att de lokala samhällena ofta gjorde försök att slippa ta ansvar för de fattiga.⁵² Processer mellan olika socknar om fattigvårdsansvar var inte ovanliga. Ofta kunde stora fattigvårdsbeslut förhalas på sockenstämman när stämman inte var enig. Tiggeri och lösdriveri som ett stort problem nämnde jag tidigare. Att lagstiftningen i ämnet ständigt förnyades tyder på att lagen efterlevdes dåligt, men också att få andra medel stod till buds för den fattige. Tiggeri var naturligtvis ett sätt för socknen att slippa ge understöd åt fattiga.⁵³ En del hade inga fattighus alls, även om detta sedan långt tidigare var lagstadgat. Istället brukades ofta rotegång, det vill säga att de fattiga fick gå mellan gårdarna för att få mat och logi. Detta system kunde också brukas då fattighuset var fullt. Fattighjonen delades ofta in i olika klasser med de icke arbetsföra fattighjonen som en grupp och de andra i antingen en eller flera grupper. Administrativt var vanligtvis socknen indelad i mindre enheter, rotar, där någon i varje rote ansvarade för de fattiga som bodde där. En väl fungerande fattigkassa var en förutsättning för bra finansiering av fattigvården. Ett viktigt sätt för socknen att förbättra kassan var att låna ut pengar ur den mot ränta.⁵⁴ Andra sätt att inbringa medel till fattigvården var bland andra genom kollekt, skatt på dödsbon och frivilliga gåvor. Sjukvården för fattiga stod i teorin staten för, men under 1800-talet delegerades den efterhand alltmer till landstingen. Fattigvårdsförordningarna från 1847 och 1853 reglerar inte sjukvården alls. Genom annan central lagstiftning fick fattiga gratis vård på lasarett och hospital om de hade bevis på att de var fattiga från präst eller någon kunglig befallningshavare. I praktiken fick dock socknen stå även för dessa kostnader.⁵⁵

Tiscornias undersökning⁵⁶

Vad visade då Tiscornias undersökning, vilken är avgränsad till tre socknar? Hans första djupstudie ligger mellan 1800-1810. Här visar det sig att de alla tre socknarna har olika fattigvårdsystem. Hans utgångshypotes är att sammansättningen av socknarnas jordägande var en viktig faktor för utformningen av självstyret och dess beslutsprocess. I sin andra period, vilken är 1840-talet och ligger inom min undersökningsperiod, ser Tiscornia allmänt en ökande fattigvårdsbörda för socknarna. I en socken,

⁵² Nilsson menar att åtskilliga försök gjordes. s. 3, 17

⁵³ Montgomery s. 75

⁵⁴ Ibid. s. 82

⁵⁵ Tiscornia s.57

⁵⁶ Stycket bygger på Tiscornia s. 104 - 116

Västerfärnebo, försörjdes de ordinarie fattighjonen på 1820 och 30-talen genom fattigkassan, medan de andra fattiga fick försörja sig genom tiggeri. Någon förändring och förbättring av förhållandena gick inte igenom på Västerfärnebo sockenstämma förrän 1845, alltså något innan fattigvårdsförordningen 1847 kom. Den tog förordningen 1847 på allvar på grund av den växande fattigvårdskrisen inom socknen. Man fortsatte dock att avhysa fattiga som i framtiden kunde ligga socknen till last. Västerfärnebo hade ett större antal hemmansägare och inflytandet var fördelat på flera än i följande två socknar. I den andra socknen, Stora Malm, var fattigvården annorlunda ordnad. Fattigvårdssystemet hade införts redan i början på 1700-talet och endast anpassats till nya behov. Under 1840-talet blev dock belastningen större och socknen tvingades vidta nya åtgärder för fattigvården. Dessa gick i linje med förordningen 1847. I socknen fanns ett bruk som hade en egen fattigkassa för anställda. På sockenstämman var få röstberättigade och självstyret sköttes av ett fåtal hemmansägare. Jäder är den tredje socknen som Tiscornia undersökt. Fattigvården i denna socken hade innan 1840 stora likheter med Stora Malms, men Jäder ändrade inte sin fattigvårdspolitik under perioden såsom Stora Malm hade gjort. De hade många fler fattiga som uppbar tillfälligt understöd, mer likt ett "allmosesystem" än organiserad fattigvård. Fattigvårdstyrelsen övertog inte fattigvårdsansvaret från stämman förrän 1851 i Jäder.

SOCKENSTÄMMAN I MITTEN PÅ 1800-TALET

Sockenstämman var dåligt reglerad från centralt håll före 1862.⁵⁷ Den var ändå inte inaktiv eller fri från ansvar. Många frågor som var ålagda socknen togs upp på stämman eftersom det var det enda organet där sockensjälvstyret var utbyggt över hela landet. Byalag och liknande fanns inte överallt, särskilt inte i glesare bygder. Man kan innan 1862 dela in sockenstämmans verksamhet i två delar, dels den som staten ålade den och dels de egna angelägenheterna.⁵⁸ En socken var till en början ett helt kyrkligt område där frågorna främst behandlade kyrkliga ärenden. Under 1700-talet ökade socknens befogenheter succesivt och den fick ta hand om

---

⁵⁷ Gustafsson s. 30

⁵⁸ Ibid. s. 28ff

alltfler olika ämnen. Genom succesivt ökad statlig reglering av det lokala självstyret flyttades tyngdpunkten alltmer från kyrkliga till statliga och kommunala frågor.⁵⁹ Under 1800-talet blev fattigvården en allt tyngre post och från 1842 också folkskolan. Ett annat allt viktigare område var de många val som företogs på stämman, däribland riksdagsmannavalen.

1800-talets första milstolpe gällande sockenstämman var 1817 års sockenstämmoförordning. Lagen reglerade och kodifierade sockensjälvstyret, även om mycket av det som reglerades redan praktiserades ute i socknarna. Kyrkorådet skulle ha hand om de kyrkliga och disciplinära frågorna och från 1828 också den allmänna hälsovården i socknen.⁶⁰ Stämman var fortfarande ytterst ansvarig för det ekonomiska. Lagen lämnade emellertid en ganska stor frihet till socknen i fråga om uppläggningsen av det lokala arbetet.⁶¹ Nästa lag som reglerade sockenstämman kom 1843 efter fattigkommitténs betänkande 1839.⁶² Den innebar att fler fick tillträde till stämman. Innan var deltagande knutet till jordägande, men nu fick också de som betalade över två riksdaler 24 skilling i bevillning, det vill säga statlig skatt, delta.⁶³ Sockenstämman fick också rätt att ta ut skatt. Innan hade den endast haft rätt bötfälla för vissa förseelser och att infordra dessa.⁶⁴ Nästa kommunala förordning kom 1862, det vill säga den mer berömda kommunalreformen. Den ligger dock tidsmässigt efter min undersökningsperiod.

TREHÖRNA SOCKEN -En liten presentation

Trehörna socken ligger på gränsen till Småland i det sydvästra hörnet av Östergötland. Socknen tillhörde under 1800-talet både Östergötlands och Jönköpings län, men endast till Linköpings stift. Socknen bildades på 1640-talet på initiativ av den dåvarande säteriägaren.⁶⁵ Säteriet hade också rätt att tillsätta prästen i församlingen. Kyrkan ligger ungefär i mitten av

---

⁵⁹ Tiscornia s. 19

⁶⁰ Ibid. s. 90

⁶¹ Petersson s. 185

⁶² Tiscornia s.89

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Petersson s.185

⁶⁵ Ridderstad : Trehörna socken

socknen och den första byggdes i mitten av 1650-talet. 1861-62 byggdes en ny kyrka. Det fanns endast en riktig vagnsväg genom socknen och den hade tillkommit så sent som i slutet av 1750-talet.⁶⁶

Hur såg då Trehörnas ekonomiska struktur ut? I samband med en järnvägsundersökning beskriver sockenborna själva sin socken sålunda.

”Trehörna Församling utgöres uteslutande af skogsbygd. Dess förnämsta afsättningsprodukter utom ladugårdsafkastningen, äro också Skogsprodukter, såsom Ved, kol, bjelkar, bräder, plank och tjära. Dessa säljes hufvudsakligen till slättborna i Rök, Svanhalls, Kumla Oscar Fredrik, Heda och till och med till Dahls Härad .”⁶⁷

Binäringar till skog eller lantbruk var dock få, men stora framsteg hade gjorts inom jordbruket med en fördubblad spannmålsproduktion som följd, påpekade de troligtvis med en viss stolthet. Under min undersökningsperiod är befolkningen ungefär konstant och ligger på cirka 800 innevånare.⁶⁸ Av dessa räknades mellan 110-120 som fattiga, gamla eller backstugusittare i mitten av 1800-talet.⁶⁹ Relativt många var hemmansägare, eller arrendebönder. Således var Trehörna en socken med en stor del självägande bönder med stor del av inkomsten baserad på skogsbruk och kreatur. Strukturen i Trehörna var alltså mest lik Västerfärnebos i Tiscornias undersökning.

---

⁶⁶ Ridderstad : Trehörna socken

⁶⁷ Sockenstämma 18580808

⁶⁸ Statistiska tabeller 1840-55

⁶⁹ Karin Engberg *Familjestruktur och flyttningsmönster*, otryckt B-uppsats i historia i Linköping, (1992), s. 7

I det här kapitlet skall jag följa Trehörna sockenstämmas ärenden och beslut som rörde fattigvården i församlingen mellan 1843 till och med 1858. Undersökningen är indelad i tre perioder där varje period i sin tur indelas i fyra ämnesområden. Vilka faktorer kan ha påverkat utformningen av fattigvården i Trehörna socken förutom den centrala styrningen? Jag har tidigare påpekat socio-ekonomiska struktur som en faktor för självstyrets utformning. Inflytelserika personer kan ha påverkat självstyrelsen i en för dem positiv riktning, eller också efter religiös eller annan idéell, övertygelse. Det kan vara betydelsefullt hur pass drivande prästen var i församlingens arbete. Märkligt nog byter Trehörna församlingen präst varje period jag har valt, så att en av dem dominerar respektive period. Fram till 1848 hette prästen Carl Petersson, men han lämnade Trehörna i slutet av 1848 för att bli kyrkoherde i en närliggande församling. Mellan 1848 och 1852 innehade en vikarierande präst, Carl-Olof Behm, tjänsten i församlingen. Han fick dock aldrig fast tjänst. Istället kom en präst vid namn Siegbahn som fick tjänsten som kyrkoherde. Han satt hela den sista undersökningsdelen. Det återstår att se hur stor betydelse detta fick för utformningen av fattigvården i socknen. Sockenstämman kan vid den här tiden ha varit så pass formaliserad att de inte spelade någon avgörande roll.

1843 - 1847

Förvaltning

Trehörnas fattigkassa visar på en jämn ökning genom perioden. Vid ingången av perioden hade Trehörnas fattigkassa en behållning av 1091 riksdaler och 19 skilling.⁷⁰ År 1847, i slutet av den här perioden, hade den 1309 riksdaler och 28 skilling banco i behållning.⁷¹ Någon drastisk ökning av utgifterna syns alltså inte här. Möjligen ökade både inkomster och

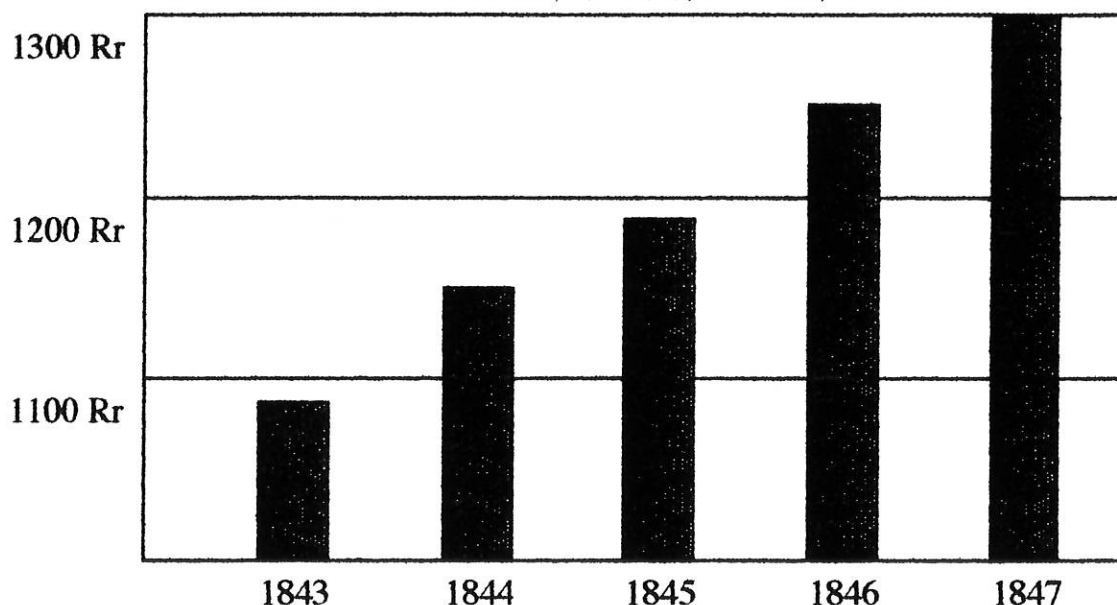
⁷⁰ Sockenstämma 18430529

⁷¹ Sockenstämma 18470517

utgifter mellan 1843 till 1847, men detta framgår inte av protokollen. Vad som kan sägas är att fattigkassans utveckling åtminstone var positiv och att inga större utgiftsposter lades direkt på fattigkassan.

Diagram 1: Trehörna fattigkassa 1843-1847 :

Källa - Sockenstämmor 18430529, 18440520, 18450529, 18460528 och 18470517

Angående förvaltningen av byggnaderna och dess inventarier fanns det några punkter att ta ställning till för socknens beslutsfattare. Fattigstuga fanns redan innan och inga reparationer av den beslutades under den här perioden av sockenstämman. Däremot ansåg stämman 1844 att nya sängbottnar och sängkläder behövdes i fattigstugan, eftersom dessa var ordentligt uttjänta.⁷² Den beslutade även att uppföra en vedbod för den ved som tillkom de fattiga.⁷³ Fattigveden erlades tydligen som en form av fattigvårdsavgift inom varje rote och var en viktig del av fattigvården som inte kostade bönderna några större summor. Trehörna var ju en utpräglad skogstrakt. Byggnationen av boden lades ut på entreprenad och kostnaden för hela bygget blev till sist 21 riksdaler.⁷⁴ Intressant är att beloppet endast lånades ur fattigkassan. Sockenmännen skulle själva årligen betala av detta lån ur kassan för, som det kallades, "framtida behof."⁷⁵

⁷² Sockenstämma 18440520

⁷³ Sockenstämma 18470308

⁷⁴ Sockenstämma 18470905

⁷⁵ Ibid.

Fattigsjukvården

Den övervägande delen av sjukvårdsutgifterna gällde brunnshjälp. Denna vårdform var uteslutande förlagd till Medevi brunn. Oftast togs beslut om brunnshjälp på den ordinarie vårstämman, men när behovet påkallade tog man upp ämnet på andra stämmor.⁷⁶ Denna form av vård krävde dock en längre rehabilitering och man indelade året, åtminstone från 1847 i två terminer.⁷⁷ Båda låg på sommarhalvåret. Stämman beviljade i de flesta fall fram till och med 1846 två riksdaler per vårdtagare vilket var avgiften för vården på Medevi brunn. År 1847 hade avgiften höjts med 24 skilling.⁷⁸ Sjukvården var, sett till antalet vårdtagare, en relativt dyr post för fattigvården i socknen. 1843 fick fem personer brunnshjälp till en total kostnad av 11 riksdaler.⁷⁹ Året efter var antalet detsamma. Nu tillkom emellertid också en skjutsavgift fram och tillbaka till Medevi på totalt 2 riksdaler 32 skilling. Avgiften för vården var densamma och stannade på totalt 10 riksdaler.⁸⁰ Någon höjning av antalet patienter blev det inte förrän 1847 då sex personer beviljades hjälp.

Mer kvalificerad sjukvård fanns att tillgå i Vadstena, som låg närmast Trehörna, men även i Linköping. Drängen Johannes Samuelsson fick pengar för skjuts till och från Linköpings lasarett vilket kostade två riksdaler. Tydligt var han så fattig att stämman intygade detta i ett bevis så att han fick fri vård på lasarettet.⁸¹ Till lasarettet i Vadstena fördes 1845 en flicka för vård. Eftersom hon var fattig fick även hon med sig ett bevis för detta till sjukhuset. Hon fick också 32 skilling utan att ändamålet specificerades.⁸²

Det var dock inte alltid som sockenstämman beviljade denna specialiserade sjukvård. Ett möjligen tragiskt exempel på detta var ett barn vid namn Samuel Leonard Larsson. Denna hade svårt sjuk kommit till Trehörna från en grannförsamling.⁸³ Han var enligt protokollen föräldralös och utan några egna försörjningsmedel. Möjligen hade han varit i andra församlingar för att tigga innan han blev sjuk. Pastorn kände tydligt medlidande med honom och försökte att få sockenmännen att bevilja pojken medel till en ordentlig läkarundersökning. Detta lyckades dock inte

---

⁷⁶ Exempelvis på sockenstämman 18430605

⁷⁷ Sockenstämma 18470517

⁷⁸ Sockenstämma 18470517

⁷⁹ Sockenstämmor 18430529, 18430605

⁸⁰ Sockenstämma 18440520

⁸¹ Sockenstämma 18440520

⁸² Sockenstämma 18451019

⁸³ Sockenstämma 18450309

utan istället skulle han vårdas i fattighuset fram till han hade frisknat till. Huruvida han gjorde detta är okänt.

Utdelningen av fattighjäl

Denna utgiftspost var den i särklass tyngsta för socknen. Understödstagarna indelades i två huvudgrupper, dels de ordinarie och dels de extra ordinarie. Ordinarie fattighjon beviljades hjälp under resten av sin levnad, men det fanns endast ett begränsat antal sådana platser, eller fattigdelar, avdelade i Trehörnas fattigvårdsbudget. En person kunde dock beviljas en del av en fattiglott om stämman ansåg att han eller hon hade en viss möjlighet till självförsörjning. Flera till antalet var istället de extra fattighjonen vilkas antal inte verkar ha varit fastslaget utan kunde variera mer i antal. Deras fattighjäl beslutades från år till år och storleken berodde på flera faktorer. Hjälpen kunde bestå i både pengar och produkter som säd och ved. Understöd delades vanligtvis ut i anslutning till de båda ordinarie stämmorna under året.

De ordinarie fattighjonen bodde oftast i fattighuset, men det fanns undantag. Ett exempel på detta är Maja Isaacsdotter som tillsammans med sin man från 1834 bodde i fattighuset. Senare blev hon änka och vårdades då istället av sina barn, men behöll sin inkomst från fattigkassan.⁸⁴ De ordinarie fattigas antal varierade mycket år från år. Vid den ordinarie vårstämman 1843 hade åtta personer ordinarie fattigdel och de var lika många året därpå vid samma tid. Under året som gick mellan stämmorna hade dock flera fattighjon dött och vid stämman ersattes dessa av nya behövande. Senare år kunde det dröja längre mellan förnyelsen av fattighjonen. På sockenstämman 1846 fanns det endast tre ordinarie fattighjon i församlingen.⁸⁵ Förutom logi fick de tilldelat tre riksdaler två gånger per år. Huruvida kost ingick i denna summa eller tillkom som ytterliggare understöd syns inte utifrån protokollen men det är troligt att det tillkom utöver denna summa.

De extra ordinarie fattighjonen var på våren 1843 minst 15 personer, möjligen några till.⁸⁶ Två av de manliga understödstagarna tituleras "fattigfolk" respektive "gammalfolk", vilket också kan innefatta hustru och barn. Övriga tituleras i singularis, såsom änka, gammal eller backstugusittare. Understödet var det året totalt 29 riksdaler och 35 kappar säd.

---

⁸⁴ Dödböcker 1845

⁸⁵ Sockenstämma 18460528

⁸⁶ Sockenstämma 18430529

Ökade då antalet understödstagare i den här kategorien fram till 1847? Inte markant efter vad jag kan se. Antalet varierade mellan 15 och 20 vilket dock är minimalt. På sockenstämman 28 maj 1846 beviljades minst 20 personer extra ordinarie fattigunderstöd vilket är det högsta antalet under perioden. Dessa fick totalt 41 riksdaler och 42 kappar säd. Understödet storlek per person kunde också variera, men låg i de flesta fall antingen på två till tre riksdaler, eller fyra till åtta kappar spannmål. Mycket av understödet fastslogs på vårens ordinarie sockenstämma som vi har sett ovan, men det fanns utrymme för åtgärder vid påkallat behov. På hösten 1844 gavs extra understöd till minst fem personer till en summa av nio riksdaler.⁸⁷ I slutet av året därpå utdelades spannmål, totalt 44 kappar, till minst åtta personer.⁸⁸ I mars 1847 tilldelades Anders Nilsson två riksdaler till sina barn. Även en annan person fick denna summa tilldelat av stämman vid samma tillfälle. I början av 1847 fruktade sockenstämmans deltagare för hungersnöd i socknen, vilket föranledde dem till att inköpa mer säd än vanligt.⁸⁹ Vid denna stämma delades dock inga pengar ut som var brukligt och någon större ökning av utgifterna blev det alltså inte.

Fattigved distibuerades på sommaren eller hösten och en del tilldelades även de extra ordinarie. Som jag tidigare nämnde byggdes en vedbod för fattighuset. Veden där avsåg troligtvis endast fattighuset. Åt de extra ordinarie fattiga kördes veden ut direkt till den person som hade fått veden tilldelat sig. Tydligt var vedlastens storlek bestämd sedan tidigare och varje rote hade en bestämd årlig mängd att ansvara för.⁹⁰ Det verkar som om antalet vedlaster var konstant och att endast de mest behövande tilldelades någon av dem. 1843 beviljades fyra fattigvedslaster åt två personer vilka också hade fått hjälp under våren.⁹¹ Samma antal personer och vedlaster distibuerades på hösten två år senare.⁹²

Övriga fattigvårdsåtgärder

Vad fanns det för andra fattigvårdsåtgärder som beslutades av sockenstämman? För 1845 finns det en intressant punkt som gällde skattebetalningen.⁹³ Sockenstämman hade fem år tidigare befriat flera

---

⁸⁷ Sockenstämma 18441121

⁸⁸ Sockenstämma 18451127

⁸⁹ Sockenstämma 18470517

⁹⁰ Sockenstämmor 18430605, 18451127, 18461125 m.fl.

⁹¹ Sockenstämma 18430605

⁹² Sockenstämma 18451127

⁹³ Sockenstämma 18450615

sockenbor från skatt med anledning av att de det året hade varit fattiga eller sjuka. På detta gav kungens befallningshavare nu bakläxa, men sockenstämman kontrade direkt och menade att den endast hade följt vad skattelagen sade. Hur detta spörsmål utföll är ovisst, men exemplet visar att andra medel än de vanliga kunde användas för att stävja en växande fattigvårdsbörda.

Som jag tidigare har nämnt var tiggeri och kringstrykande sedan länge förbjudet. Saken togs också upp i Trehörna 1846 i samband med det årets försvarslöshetsförordning. I sockenstämman slogs det fast att tiggeri både inom och utanför socken medförde att all fattighjälptill den personen upphörde.⁹⁴ Detta skulle också gälla dessas framtida fattigunderstöd. Redan fyra månader senare tar emellertid stämman ett beslut som går i rakt motsatt riktning. Jon Sigurd, som jag citerade i inledningen, och dennes hustru hade bevisligen tiggat både i och utanför Trehörna socken vilket alltså var strängt förbjudet. Istället för att för all framtid frånta dem det fattigunderstöd som de hade, beslutade sockenstämman att tilldela dem en ordinarie fattigdel.⁹⁵ Jon Sigurd skulle också få ett arbete på deltid, vilket bönderna i närheten av hans bostad tycktes vara glada att få erbjuda honom.

1847 - 1853

I slutet av 1847 tog Trehörna sockenstämman ställning till den centrala fattigvårdsförordningen från samma år. Sockennämnden blev nu också fattigvårdsstyrelse i socknen och därmed delades fattigvården upp på en styrelse och en stämman. Tyvärr saknas alla protokoll ifrån styrelsens möten vilket gör att materialet minskar i omfattning. Fattigvårdsstyrelsen skulle dock redovisa verksamheten och fattigkassan minst en gång om året på sockenstämman. Sockenstämman skulle fortfarande ha det övergripande ansvaret och skulle ta de större besluten. Det fattigvårdsreglemente som varje socken skulle utforma och ta ställning till diskuteras utförligare i nästa kapitlet, men en del tas upp på sockenstämman under perioden vilket föranleder mig att även behandla det här.

---

⁹⁴ Sockenstämman 18461125

⁹⁵ Sockenstämman 18470308

Förvaltning

Socknens fattigvårdsbehov var uppenbarligen ökande, åtminstone om man skall tro sockenstämmoprotokollens anmärkningar. För att få ett bättre ekonomiskt underlag beslutade socknen att ta ut en personlig fattigvårdskatt av alla över 18 år i församlingen.⁹⁶ Män skulle erlägga fyra skilling och kvinnor två. Stämman beslutade också att två kollekter varje år skulle tillfalla fattigvården i socknen. Detta verkade emellertid inte räcka för ändamålet. Stämman beslutade om att alla hela hemman, och mindre i proportion därefter, skulle sammanskjuta fyra tunnor råg och tre kappar korn till fattigvården.⁹⁷ Detta tvingades man senare göra flera gånger, men 1852 nekade sockenstämman att göra ett ytterliggare tillskott.⁹⁸ Man krävde också att räkenskaperna granskades extra noga till nästa ordinarie stämma.

Det hade faktiskt också varit en del märkligheter angående fattigkassan innan den här stämman 1852. Fattigkassan för 1850 föredrogs på sockenstämman den 30 maj 1851 men godkändes aldrig. Detta berodde inte på att dessa räkenskaper var felaktiga, utan på att de inte stämde för 1847.⁹⁹ Sven Petersson, som då var kassaförvaltare, stod ansvarig för detta. Tydligen startade någon i församlingen process mot Petersson, men innan den var avgjord förlikades Petersson med stämman.¹⁰⁰ De kom överens om att lägga ner åtalet och ledamöterna i stämman skulle gemensamt betala den uppkomna bristen. Petersson verkade dock ändå ha mist förtroendet då han avgick som fattigvårdstyrelsens ordförande på våren 1853. Märkligt nog verkar styrelsen aldrig ha fått ansvarsfrihet för räkenskaperna för 1850, åtminstone inte under min undersökningsperiod.

Det fanns inte heller någon uppgift om fattigkassan på våren 1852 utan den föredrogs så sent som den 11 november 1852.¹⁰¹ Att det sistnämnda berodde på någon oegentlighet från fattigvårdstyrelsens sida verkar inte troligt då inget nämns om något sådant i protokollen. Möjligen kunde inte räkenskaper granskas förrän efter den ordinarie stämman på våren, eller också ville sockenstämman klara av sina mellanhavanden med styrelsen innan några räkenskaper godkändes. Vid ingången av perioden 1848 hade fattigkassan 1314 riksdaler 17 skilling banco. Efter en ökning året därpå stagnerar fattigkassan betydligt för att resten av perioden ligga runt 1300 riksdaler. Att ekonomin stagnerande så mycket som den gjorde

⁹⁶ Sockenstämma 18481129

⁹⁷ Sockenstämma 18491129

⁹⁸ Sockenstämma 18520229

⁹⁹ Sockenstämma 18510530

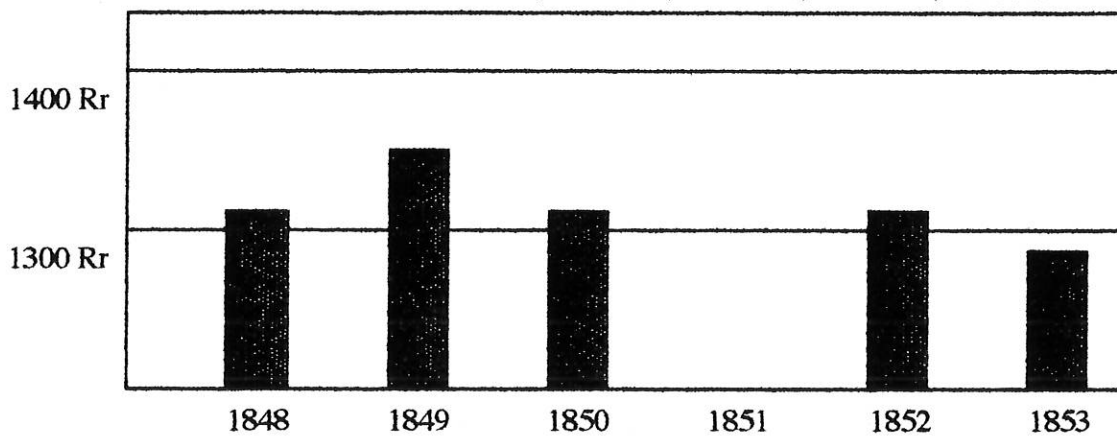
¹⁰⁰ Sockenstämma 18511228

¹⁰¹ Sockenstämma 18521111

måste ha berott på att utgifterna ökade markant, eftersom inkomsterna genom den nya skatten och de andra extra tillskotten ökade. Det var kanske så att den allt sämre ekonomin gjorde socknens mer välbeställda personer granskade utgifterna mer noggrant än tidigare, eftersom de erlade mer medel än tidigare till fattigvården. Ett missnöje med den ekonomiska situationen märks tydligt genom bland annat den rättsliga processen mot fattigvårdstyrelsens ordförande och att stämman vägrar att göra ett extra tillskott till fattigkassan.

Diagram 2: Trehörnas fattigkassa 1848 - 1853:

Källa - Sockenstämmor 18480516, 18490529, 18500503, 18521111, 18530524

När det gäller fattigvårdens byggnader bestämdes att det skulle göras en liten renovering i fattigstugan.¹⁰² Panelen på väggarna skulle bytas ut och taket lagas. Samtidigt bestämdes att fattigsäden hädanefter skulle lagras i sockenmagasinet och man skulle därför köpa in lårar för detta ändamål.

Fattigsjukvården

Lasarettsvården av fattiga vid Medevi brunn fortsatte. Antalet vårdtagare varierade dock mellan åren under perioden. År 1849 beviljade sockenstämman sex fattiga personer pengar till sjukvårdsavgiften för vård där. Som jag tidigare nämnde var året indelat i två terminer vid brunnen och tre skulle resa dit per termin denna gång.¹⁰³ De båda nästkommande åren var de endast två per år. Det var också samma personer, en blind

¹⁰² Sockenstämma 18521111

¹⁰³ Sockenstämma 18490529

flicka och en piga, som fick avgiften till brunnen betald av fattigkassan.¹⁰⁴ Därefter ökar antalet igen. 1852 var det fyra, och året efter sex personer som reste till Medevi brunn.¹⁰⁵ Avgiften för vården vid brunnen låg konstant under hela perioden på 2 riksdaler 24 skilling banco. Den övriga sjukvården var sparsamt företrädd. En sjuk hustru beviljades emellertid två riksdaler till läkemedel, men varifrån dessa skulle inköpas sågs inte.¹⁰⁶

Utdelningen av fattighjälp

Efter 1847 har uppgifterna om vilka fattigvårdstagarna var och hur mycket de fick i stöd i det närmaste försvunnit. Det sker emellertid gradvis. År 1848 redovisar styrelsen det gångna årets arbete på den ordinarie höststämman, och den gamla sedvanan följs, då understödet till de fattiga bestäms av både stämman och styrelse gemensamt.¹⁰⁷ Sakta lades dock ansvaret alltmer över på styrelsen att besluta om, och fördela, understödet. På höstsockenstämman 1850 redovisas inte vilka som erhöll understöd, eller hur mycket det var, men den redovisar hur mycket av säd och annan mat, som fanns kvar efter 1849.¹⁰⁸ Däremot tog stämman beslut om vilka som skulle beviljas understöd för det kommande året. År 1853 tas det endast upp hur mycket fattigvårdstyrelsen beräknat skulle behövas till understöd för det kommande halvåret.¹⁰⁹ Styrelsen begärde endast understödet i natura, till skillnad mot före 1848 då även pengar fördelades på stämman. Främst var det säd men också kött och ibland även ärtor som styrelsen ville ha för fattigvårdens räkning. Den totala mängden varierade mycket, men ett medelvärde var ungefär åtta kappar säd per kvartal och person. Hjälp till de fattiga distribuerades helt av fattigvårdstyrelsen. Tydligt ökade också behovet av ordinarie fattigdelar. En hel ordinarie fattigdel delades 1849 upp i fyra delar och tilldelades lika många personer eller familjer.¹¹⁰

När det gällde en del mer tveksamma fattigvårdsfall figurerar dock en mängd uppgifter i sockenstämmoprotokollen. Att fattigvården belastade socknen hårt syns tydligt av de många tvister som föreligger i protokollen. Det var flera barn som fattigvården tvingades ta hand om under perioden.

¹⁰⁴ Sockenstämmor 18500503 och 18510530

¹⁰⁵ Sockenstämmor 18520602 och 18530524

¹⁰⁶ Sockenstämman 18500804

¹⁰⁷ Sockenstämman 18481129

¹⁰⁸ Sockenstämman 18501118

¹⁰⁹ Sockenstämmor 18530524 och 18531115

¹¹⁰ Sockenstämman 18491129

År 1849 utackorderades ett barn till en torpare.¹¹¹ Denne skulle ha 14 riksdaler riksgäld för detta och av dessa togs 10 ur fattigkassan. Resten skulle roten till vilket barnet tillhörde tillskjuta gemensamt. Året efter var utackorderingarna minst fem och beloppen för dessa varierar beroende på barnens ålder. En gosse blev inackorderad hos sockenskräddaren för att lära sig detta yrke.¹¹² För skolpliktiga barn låg betalningen runt 15 riksdaler banco mot fyra för lite äldre.¹¹³ 1853 hade några fosterföräldrar dött och barnen fick på nytt utackorderas i församlingen.¹¹⁴

Det var också flera moderlösa barn som åtnjöt understöd. Här förekom flera tvister mellan styrelsen och stämman om hur mycket som skulle utbetalas till dessa. Till en familj, där modern till barnen dött, betalades understöd ut av styrelsen som stämman tyckte var för högt.¹¹⁵ Mannen levde ännu och borde då försörja dem, ansåg stämman. Tydligt hade församlingen i praktiken svårt att sätta gränsen för var fattigvårdsansvaret låg mellan fattigvårdstyrelsen och sockenstämman.

Övriga fattigvårdsärenden

En av flera som figurerar flitigt i sockenstämmoprotokollen under perioden är ovan nämnde Jon Sigurd med familj. Tydligt hade Sigurd begärt höjning av sin ordinarie fattigdel men detta nekades av stämman den 13 november 1851. Sigurds dotter blev straxt därefter änka i slutet av 1851 och inhystes hos sina föräldrar medan barnen, som var minst fyra, utackorderades runt om i socknen.¹¹⁶ Detta föranledde Sigurd att till den första sockenstämman året därpå skicka en skrivelse där han påtalar sin familjs stora nöd.¹¹⁷ Han hade av styrelsen fått avslag på en förbättring av underhållet flera gånger och ansåg därför att stämman skulle ta beslut i ärendet. Stämman hänvisar honom dock tillbaka till styrelsen då den ansåg att liknande ärenden skulle behandlas där. Man beslöt emellertid att Sigurds dotter skulle få understöd från församlingen. Men Jon Sigurd var inte alls nöjd med det svaret. Till den ordinarie vårstämman lämnade han

¹¹¹ Sockenstämma 18490617

¹¹² Sockenstämma 18520602

¹¹³ Sockenstämma 18511107

¹¹⁴ Sockenstämma 18530612

¹¹⁵ Sockenstämma 18520531

¹¹⁶ Sockenstämma 18511107

¹¹⁷ Sockenstämma 18520208

tre nya skrivelser där han beklagade sig över den behandling han hade fått utstå av fattigvårdstyrelsen.¹¹⁸ Två av dem lästes upp och togs till protokollet. Någon åtgärd i ärendet vidtogs inte på den här stämman heller. Vad man kan utläsa av detta ärende är främst att det var svårt för understödstagaren att begära något, fattigvård sågs inte ännu som någon rättighet (Det första steget togs dock med 1847 års fattigvårdsförordning). Istället betraktades fattigvården som en frivillig och god gärning, eller möjligen endast som en belastning, för de mer bemedlade i socknen.

En annan sak värd att lägga märke till är att det förekommer flera fall, där stämman vägrar godkänna inflyttning i socknen. Man befarade att dessa skulle kunna ligga socknen till last. En av Tiscornias socknar, Västerfärnebo, avvisar också presumtiva fattigvårdstagare.¹¹⁹ Bland annat blev en änka som bosatt sig i Trehörna skjutsad till sin hemförsamling, då det ansågs att flyttningen var "oloflig".¹²⁰ Ännu allvarligare såg stämman på en mor och hennes barn som betraktades som lösdrivare. Fattigvårdstyrelsen fick av stämman i uppdrag att se till att de kom hem till sin församling så snart som möjligt.¹²¹ Det fanns också exempel på det motsatta förhållandet. Fagerhults socken hade skickat Lars Larsson och hans familj till Trehörna som var deras hemförsamling. De hade rätt till hjälp från fattigvården, men bemöttes till en början kallsinnigt av stämman.¹²² Men sockenborna mjuknade snart och familjen fick en månad senare 10 riksdaler för att få en tillfällig bostad inom församlingen.¹²³

1853 - 1858

En ny central förordning angående fattigvården år 1853 tvingade socknarna att skriva ett nytt fattigvårdsreglemente. Detta godtogs på Trehörnas ordinarie höstsockenstämma den 10 november 1853 och därifrån sträcker sig denna undersökningsperiod vilken är min sista. De metodiska problemen med den här perioden är likartade med den föregående.

---

¹¹⁸ Sockenstämma 18520602

¹¹⁹ Tiscornia s. 112

¹²⁰ Sockenstämma 18500609

¹²¹ Sockenstämma 18501118

¹²² Sockenstämma 18501124

¹²³ Sockenstämma 18501222

Förvaltning

Fattigvårdstyrelsen fick inte några anmärkningar på sin verksamhet från sockenstämman under perioden. En intressant punkt gäller ordföranden i styrelsen, som på den ordinarie stämman våren 1857 begärde att få avgå.¹²⁴ Församlingen övertalade honom emellertid att vara kvar på posten, vilket han också gjorde mot en årlig lön på 10 riksdaler banco. Ett tidigt exempel på en arvoderad förtroendevald alltså.

På samma sockenstämma som fastställde det nya fattigvårdsreglementet, beslöts också att uppföra en ny fattigstuga i Trehörna. Maria Andersdotter, som var delägare i Trehörna säteri, hade för ändamålet donerat ett stycke mark som låg nära den tidigare uppförda fattigboden för de fattigas ved. Den gamla fattigstugan var tydligen nu för liten och mer än förfallen. Det bestämdes att varje hemman skulle bidra med timmer till bygget. Alla hemman hade emellertid inte tillräckligt med skog på sina marker och därför skulle dessa begära att få ta ut timret från häradsallmanningen istället.¹²⁵ Byggnationen dröjde dock och sockenborna såg nu istället det praktiska i att kombinera fattigstuga med skolhus. Man bestämde att fattigstugan skulle ligga i bottenvåningen och skolhuset på ovanvåningen.¹²⁶ För att fattighjonen för sin sjuklighet och klenhets skull inte skulle störas alltför mycket beslöt stämman att en dubbel isolering skulle finnas mellan våningarna. Mer material tillsköts och byggnationen planerades till våren 1856, då stämman skulle lägga ut bygget på entreprenad till lägstbjudande.¹²⁷ Planeringen gick så långt att en fattig- och skolhus-kommitté tillsattes endast för detta ändamål. Straxt innan bygget skulle börja hann dock församlingen ändra sig. Den fjärde februari beslutar stämman att endast uppföra ett skolhus. Varför då denna kursändring? Protokollen innehåller två argument. Det första var att ett tvåvåningshus på platsen inte skulle bli särskilt vackert och även svårt att bygga.¹²⁸ Argument nummer två var att kyrkoherde Siegbahn missbedömt behovet av en ny fattigstuga. Den anhopning av fattighjon i fattigstugan som det varit under hösten 1853, då han precis tillträtt tjänsten som kyrkoherde, hade aldrig tidigare förekommit inom socknen. Kyrkoherden backade och föreslog istället att en ordentlig reparation av den gamla och mindre fattigstugan skulle göras, både av väggar och tak.¹²⁹ Detaljerna för

---

¹²⁴ Sockenstämma 18570525

¹²⁵ Sockenstämmor 18540122 och 18540129

¹²⁶ Sockenstämma 18550530

¹²⁷ Sockenstämma 18551112

¹²⁸ Sockenstämma 18560204

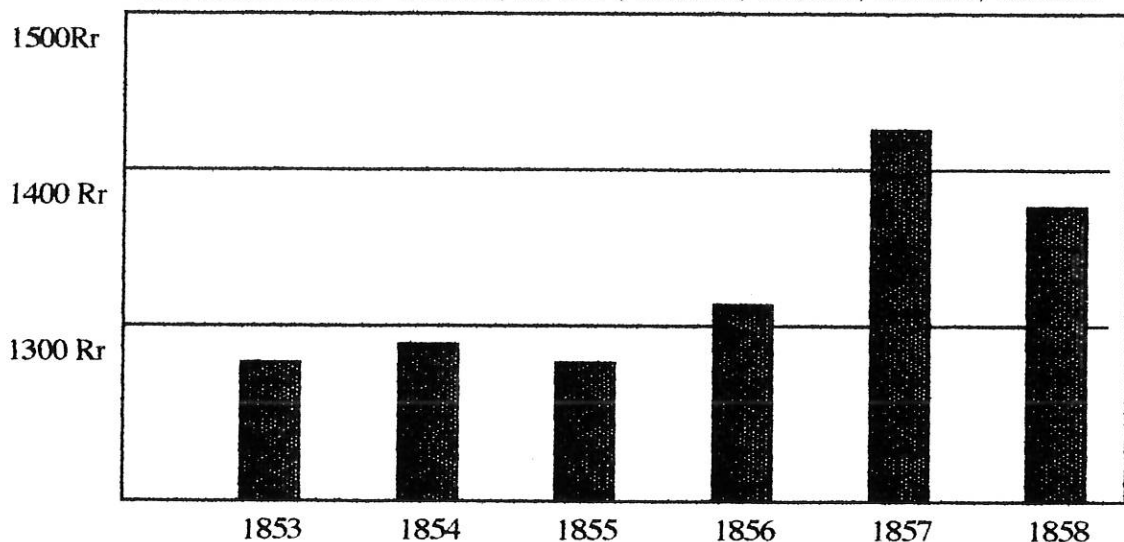
¹²⁹ Ibid.

reparationen beslöts dock inte förrän 1858 och den skulle genomföras på sommaren det året.¹³⁰ Renoveringen skulle bekostas av fattigkassans medel men någon summa blev inte fastställd. I den här frågan var kyrkoherden helt klart en mycket pådrivande person inom församlingen.

Liksom 1847 års fattigvårdsförordning stadgade 1853 års att socknen hade rätt att ta ut en personlig skatt från alla i socknen över 18 år. På samma sockenstämma som beslutade om reglementet 1853 beslöts att beskatta alla över 18 år med fulla beloppet.¹³¹ Detta gjordes också efter 1847 års förordning, men skatten sattes då till halva maximala beloppet. Fattigkassan innehöll år 1854 1302 riksdaler 39 skilling.¹³² Liksom den förra perioden präglas av stagnation är så fallet också med åren 1854-55, vilket framgår av diagrammet nedan. Åren 1856-57 är det emellertid en stark ökning av fattigkassans medel, med toppnoteringen 1435 riksdaler 43 skilling 1857. Det är dock en minskning för 1858, det sista året i min undersökning. Den beror inte på någon extra utgiftspost, då fattigstugan inte börjar repareras förrän senare och ingen annan återfinns i protokollen. Möjligen berodde denna positiva utveckling på en allmän förbättrad ekonomisk situation i landet, men kan också vara ett uttryck för bättre planering och administration av fattigvårdens medel i Trehörna socken.

Diagram 3: Trehörnas fattigkassa 1853 - 1858:

Källa-sockenstämmor 18530524, 18540524, 18550530, 18560521, 18570525, 18580526

¹³⁰ Sockenstämma 18580529

¹³¹ Sockenstämma 18531110

¹³² Sockenstämma 18540524

Fattigsjukvården

Sockenstämmans viktigaste sjukvård var under perioden fortfarande brunnsvården i Medevi brunn. År 1854 beviljades fyra fattiga personer pengar till brunnsavgiften, vilken var 2 riksdaler 32 skilling.¹³³ Året efter var det fem personer som skickades dit. Avgiften hade 1857 höjts till tre riksdaler och man skickade minst åtta personer det året.¹³⁴ För 1858 hade avgiften höjts ytterligare och var nu hela fyra riksdaler och 50 öre per person.¹³⁵ Under år 1856 finns ingen punkt alls som behandlar sjukvård för de fattiga. Detta är märkligt då det tidigare varje år regelmässigt tagits beslut om denna brunns hjälp. Vad detta beror på kan jag inte svara på utifrån protokollen. Socken fick under perioden en förfrågan om den var intresserad av att ha en läkare i distriktet men sockenstämman förklarade att den inte trodde att det skulle gagna Trehörnaborna.¹³⁶

Utdelningen av fattighjäl

Fattigvårdstyrelsen hade helt hand om arbetet med utdelningen under denna period. Styrelsen lade fram förslag på understödsmedel till de fattiga på de två ordinarie stämmorna i maj respektive november. Det var främst spannmål och kött som äskades, men allt oftare också ärtor. Vid två tillfällen begärde styrelsen även salt till understöd. Lagringen av dessa produkter skedde i fattigmagasinet. Om det saknades spannmål sammanköptes det som saknades oftast av hemmanen efter deras storlek. Vid ett tillfälle lånades spannmål ur sockenmagasinet utan någon ränta.¹³⁷ Köttet och ärtorna uppköptes uteslutande kontant av fattigkassans medel. Medeltalet av det som begärdes av styrelsen var ungefär 5-10 tunnor spannmål och 1-3 lispund kött per halvår. År 1854 är median för perioden. Totalt åtgick det för det året totalt 8 tunnor 24 kappar spannmål, korn, råg och blandsäd sammanräknat, och 3 Lispund 16 pund kött¹³⁸

Under perioden förekommer inga uppgifter om vilka personer som erhöll understöd eller hur många de var. Det finns heller inga uppgifter om hur stort det enskilda stödet till de fattiga var. Ärenden gällande

¹³³ Sockenstämma 18540524

¹³⁴ Sockenstämma 18570525

¹³⁵ Sockenstämma 18580526

¹³⁶ Sockenstämma 18571110

¹³⁷ Sockenstämma 18540524

¹³⁸ Sockenstämmor 18540524 och 18541115

föräldralösa barn handhades dock fortfarande på sockenstämman. Den 1 juni 1855 utackorderades barnen efter avlidne Jonas Jakobsson. Detta skulle ske på entreprenad aktion som styrelsen senare skulle utlysa.¹³⁹

Övriga fattigvårdärenden

Som övrigt ärende finns egentligen bara ett enda, och det är det allra sista fattigvårdsärendet som förekommer inom min undersökningsperiod. Fattigvårdstyrelsen hade till sockenstämman lämnat in en skrivelse med tre stycken förslag till ändringar i fattigvårdsreglementet.¹⁴⁰ De två första punkterna handlar om husbonden skulle tvingas ta större ansvar för fattiga som tidigare hade arbetat för denne. I den sista punkten ville styrelsen att alla fattigvårdsavgifter skulle betalas samtidigt i maj månad. Sockenstämman ogillade starkt de båda första punkterna i förslaget och ansåg att de stred mot 1853 års fattigvårdsförordning. De ogillades också, då de ansågs vara ”obilliga” och skulle göra bördan ännu mer tryckande för församlingen. Den tredje punkten hänsköts tillbaka till styrelsen att ordna.

---

¹³⁹ Sockenstämma 18550601

¹⁴⁰ Sockenstämma 18581110

I det här kapitlet skall jag jämföra de två centrala fattigvårdsförordningar från 1847 respektive 1853 med de reglementen från samma år som Trehörna socken var tvingad att sätta upp och besluta om angående sin lokala fattigvård. Jag utgår från det som stadgades av den centrala förordningen och studerar därefter det lokala reglementet och undersöker vilka punkter som finns med och om några har utelämnats. En liten jämförelse mellan de båda centrala förordningarna har redan gjorts i bakgrundskapitlet och de var förhållandevis lika i sin utformning. De grundläggande dragen skiljer sig alltså inte, även om 1853 års förordning är något mer restriktiv.¹⁴¹ Det kan därför vara intressant att jämföra de båda fattigvårdsreglementena från Trehörna och se om dessa skiljer sig i ämne och uppläggning. Denna jämförelse görs dock inte här utan i kapitel fem.

Det är intressant att se vem som har skrivit de båda reglementena. Förslaget till fattigvårdsreglemente från 1847 skrevs av kyrkoherde Petersson tillsammans med, som det uttrycks, "Särskildta Soknens ledamöter".¹⁴² Vilka dessa var framgår inte, men de var säkerligen framstående män inom socknen. Reglementet godkändes ju på sockenstämman och justerades av åtta personer.¹⁴³ Det var Trehörna fattigvårdsstyrelse som hade förberett och gjort i ordning 1853 års fattigvårdsreglementet som lades fram på sockenstämman. Det godkändes utan några anmärkningar.¹⁴⁴

Några termer skall förklaras för att underlätta läsningen. Bettleri är ett annat namn för tiggeri och kringstrykeri och om någon påträffades med sådant klassades denne som försvarslös. Detta straffades med omhändertagande och tvångsarbete enligt försvarslöshetsstadgan från 1846. Med fattigvårdsamhälle menas en eller flera socknar med gemensam fattigvård. Oftast sköttes dock fattigvården inom varje enskild socken. Jag förkortar Trehörnas fattigvårdsreglementen till endast reglementet och de centrala fattigvårdsförordningarna till förordningen.

---

¹⁴¹ se ovan s. 14f

¹⁴² Sockenstämma 18471129

¹⁴³ VaLa- Östergötlands länsstyrelse, Landskansliet - Trehörna fattigvårdsreglemente

¹⁴⁴ Sockenstämma 18531110

1847 års förordning

Trehörnas fattigvårdsreglemente skickades tillsammans med länets övriga socknars fattigvårdsreglementen till Östergötlands länsstyrelse för kontroll.¹⁴⁵ Det är detta reglemente som jag här har studerat. Det är möjligt att länsstyrelsen skickade tillbaka ett protokoll till Trehörna med ändringar i det, men inget tyder på detta. Reglementet förelåg utan ändringar i länsstyrelsens arkiv och något annat exemplar i Trehörna kyrkoarkiv har jag inte hittat.

I Trehörna sockenstämmoprotokoll för den 29 november 1847 görs emellertid ett sammandrag av det lokala reglementet som visar var man lade tyngdpunkterna.¹⁴⁶ Paragrafen som gällde fattigvårdsreglementet på stämman hade ett utdrag med de tre för socknen viktigaste punkterna. Först att reglementet efter att det hade blivit granskat och verkligen hade godkänts på stämman. Det var alltså antaget på stämman och sedan vidarebefordrat till länsstyrelsen för vidare granskning. En andra punkt i protokollparagrafen var ökningen av fattigvårdsbördan för sockenmännen. Mängden spannmål som varje hemman skulle leverera hade nu fördubblats, även om själva ökningen av spannmålen kunde vara av sämre kvalitet. Det var naturligtvis viktigt att ett sådant beslut fanns nedtecknat så att ingen efteråt kunde göra invändningar mot beslutet. Det tredje som behandlades var ett förnyat förbud mot tiggeri och kringstrykande. Församlingen verkar dock vara något uppgiven på den här punkten och påpekade socknens fattigdom och svårighet att försörja sina nödlidande.

1847 års fattigvårdsförordning stadgade att en socken skulle ”*lemna nödtorftig vård och försörjning åt sådana dess medlemmar, som, i anseende till bristande arbetsförmåga samt i afsaknad af andra medel och lofliga utvägar till sitt uppehälle, icke kunna sig sjelfwa försörja.*”¹⁴⁷ Det ankom på varje fattigvårdsamhälle att ordna fattigvården på bästa sätt. Det fanns emellertid ett sätt som inte klassades som bra, nämligen genom bettleri. Bettlande tilläts inte under några omständigheter.¹⁴⁸ Varje person över 15 år som påträffades med bettleri skulle betraktas som försvarslös, såvida inte fattigvårdstyrelsen i socknen underlätit sig att ge denne

---

¹⁴⁵ Detta stadgades av förordningen - SFS 1847: no 23 § 2

¹⁴⁶ Sockenstämma 18471129

¹⁴⁷ SFS 1847 : no23 § 1

¹⁴⁸ Ibid. § 1

understöd.¹⁴⁹ Denne hade då rätt att överklaga till högre instans. Barn under 15 som genom föräldrarnas tillåtelse hade tiggat skulle inte åtgärdas, däremot deras föräldrar.

Denna punkt lägger Trehörnas reglemente vikt vid och den första punkten i fattigvårdsreglementet behandlar just bettleri. I enlighet med förordningen förbjöds tiggeri både inom och utanför socknen.¹⁵⁰ Möjligen hade Trehörna innan haft ett visst besvär med tiggeri och lösdriveri från andra socknar, eller också så hade socknen fått klagomål angående detta ifrån andra socknar. På den här punkten följer alltså Trehörna i stort det som den centrala förordningen åsyftar. Bettleri var emellertid reglerat sedan tidigare och totalförbudet borde inte ha vållat några större invändningar från sockenborna i Trehörna.

En för socknarna nyare företeelse behandlas därefter. Förordningen sade nämligen att en fattigvårdsstyrelse måste finnas i varje socken och att den tidigare sockennämnden skulle fungera som sådan på landsbygden.¹⁵¹ Styrelsen skulle ha hand om allt praktiskt arbete och vara fattigvårdens verkställande organ med fullt ansvar för detta. Sockenstämman skulle dock fortfarande ha det övergripande ansvaret och ta de allmänna besluten. Roteindelningen tilläts nu endast delvis. En rote fick bara vara en administrativ enhet och inte längre ha hand om vården av de fattiga som fanns inom den, utan skulle endast fungera som ett övervakande och verkställande organ.¹⁵² Förordningen säger dock ingenting om behovet av en uppdelning av understödstagarna i olika klasser.

Reglementet följer förordningen och går i de följande punkterna igenom fattigvårdens organisation.¹⁵³ Först stadgas fattigvårdsstyrelsens, det vill säga sockennämndens, utseende. Man kan anta att den följer ett tidigare sockenstämmobeslut om sockennämnden och att det inte är fråga om ett för socknen okänt val. Styrelsen skulle innehålla en ordförande, en vice ordförande och sex ledamöter. Socken indelades i sex rotar, vilket troligen också gjorts tidigare på en sockenstämma möjligen i anslutning till valet av sockennämnden. Varje ordinarie ledamöt kallades också "Rotmästare" och hade ansvaret för fattigvården inom sin rote.¹⁵⁴ Ordet ansvar kan här tolkas så att det motsäger förordningens intention. Men eftersom en ledamot skulle väljas från varje rote kan man säga att det var styrelsen som skötte det så att säga något decentraliserat. Ansvaret låg ju

---

¹⁴⁹ Ibid. § 20

¹⁵⁰ VaLa : Östergötlands länsstyrelse - Landskansliet: Trehörna fattigvårdsreglemente § 1

¹⁵¹ SFS 1847 : no 23 § 3 och 4

¹⁵² Nilsson s.10

¹⁵³ Länsstyrelsen- Trehörna fattigvårdsreglemente § 2 och 3

¹⁵⁴ Ibid. § 5

ändå på styrelsens medlemmar. Naturligtvis var det svårt att kontrollera hur detta sköttes i praktiken ute i socknarna. I de två följande punkterna görs en indelning av fattighjonen i tre klasser. Här görs också en direkt hänvisning till den centrala förordningens § 6 moment två till sex om villkoren för fattigunderstöd. Denna säger dock endast att det ankommer på styrelsen att beräkna understödet och att, i svårare tid, bereda arbetslösa arbete. I reglementet påpekas dock att Trehörna socken redan tidigare bestämt hur den första klassens fattighjälp skulle ordnas. Den första klassen var de som beviljats fullt understöd, de andra fördelades i klass ett och två beroende på hur arbetsföra de var.

Fattigvårdens utseende och understödets utformning ger inte förordningen något klart besked om. Den centrala förordningen sade att socknen skulle ge hjälp som motsvarade de nödvändigaste behoven, vilket naturligtvis är en luddig formulering. Ansvar för utformningen lades på socknen men med några avgränsningar. Det var viktigt att den fattiges arbetsförmåga inräknades när understödet beräknades, så att den som fick understöd inte lockades till onödig lättja. På den punkten var nog socknens intressen helt i linje med förordningens intention. Barn under fattigvårdstyrelsens myndighet skulle förutom understöd också få undervisning i kristen anda. Vad understödet skulle bestå i eller hur ofta det skulle distribueras nämns inte alls i förordningen.

Ett ämne som kunde vålla dispyter var den fria flyttningsrätten som 1847 års fattigvårdsförordning stadgade. Detta var något nytt som delvis kan sägas vara en liberal påverkan.¹⁵⁵ Socknen hade inte någon liknande paragraf i sitt reglemente, men socknen hade ett stort intresse av att förebygga att utsocknes fattiga kom socknen till last. Denna punkt kan alltså ha vållat en del praktiska problem. Socknen blev nu även tvingad att ta hand om sådana fattiga som bevisligen inte tillhörde den, även om utgiften senare skulle återbetalas av den socken som den fattige egentligen tillhörde.¹⁵⁶ För husbonden gällde att denne skulle ansvara för alla anställda. Om han mot all förmodan inte skulle göra detta stadgade förordningens § 5 att fattigvårdstyrelsen i sådana fall hade rätt att ge denne husbonde böter. Även då någon sockenbo lät en utsocknes person bo på sina marker eller arbeta för honom, skulle han även framledes ansvara för denne såvida han inte anmälde detta till fattigvårdstyrelsen inom tre dagar.¹⁵⁷

Reglementet ålade, i enlighet med förordningen, alla husbönder att

---

¹⁵⁵ Nilsson s. 10f

¹⁵⁶ SFS 1847 : no 23 § 18

¹⁵⁷ Ibid. §16

sörja ordentligt för sina underlydande och att ge dem arbete, vilket ingen som ålades detta fick undandra sig. Om någon husbonde inte uppfyllde kraven skulle denne böta 1 riksdaler 16 skilling. Vid återfall skulle bötesbeloppet fördubblas, men kunde maximalt vara sex riksdaler 32 skilling banco.¹⁵⁸

1847 års förordning är något vag när det gäller hur sockens ekonomi skulle ordnas. Var inte fattigvårdens inkomster tillräckliga genom böter, kollekt eller frivilliga bidrag kunde en personlig skatt läggas på alla över 18 år. Sockenstämman kunde utöver detta besluta om andra inkomster, men om det tidigare fanns någon annan inkomstgrund kunde denna gälla ”så länge samhället dermed åtnöjes.”¹⁵⁹

Fattigvårdens inkomster och utgifter behandlas i punkterna 10 och 11 i reglementet. Trehörna valde en beskattning in natura, även om förordningen tillät socknen att ta ut en personlig kontant skatt. Man bestämde att ta ut avgiften i säd. Av fattigkassans inestående medel skulle varje år sammanlagt 66 riksdaler 32 skilling finnas tillgängliga för fattigvårdens direkta omkostnader. De ekonomiska reglerna byggde dock i stort sett på vad Trehörna sockenstämma tidigare beslutat. Någon personlig skatt bestäms inte i reglementet. Inte heller berörs den övriga finansieringen av fattigvården. Man kan därför förledas att tro att Trehörna därmed redan innan hade en ”nöjaktig” fattigvårdsförsörjning.

Som sista punkt påpekar reglementet brännvinets skadliga verkningar för de fattiga. Den stadgar att fattighjon som försökte skaffa sig dessa starka drycker skulle förlora sitt understöd, och den som försåg dem med detta skulle böta efter lag. Fattigvårdsförordningen har inte behandlat alkoholfrågan alls och har inte med någon liknande paragraf.

Sammanfattningsvis kan det sägas att Trehörnas fattigvårdsreglemente från 1847 i stort sett följer intentionerna av den centrala fattigvårdsförordningen från 1847. Den behandlar i huvudsak de punkter den skulle ta ställning till. Följsamheten kan dock diskuteras är i fråga om roteindelningen. Det är emellertid svårt att säga huruvida Trehörnas reglemente egentligen menade att motsäga den centrala förordningen på den här punkten. Möjligen är det bara en formuleringsfråga. Det är emellertid en sak vad som står i reglementet och vad som praktiserades ute i socknen. Trehörna fattigvårdsreglemente berör inte den fria flyttningsrätten. Detta kan vara ett försök från socknens sida till ett ”icke-beslut” i frågan, så att den även i fortsättningen skulle ha möjlighet att avvisa presumtiva

¹⁵⁸ Länstyrelsen- Trehörna fattigvårdsreglemente § 7

¹⁵⁹ SFS 1847 : no 23 §10

fattigvårdstagare. Det kan också vara så att Trehörna socken inte ansåg att ämnet inte behövde beröras i reglementet eftersom det var ett centralt påbud, som gällde oavsett vad som skrevs i reglementet. Den sista punkten i reglementet har ingen motsvarighet alls i förordningen. De av Trehörnas fattiga som erhöll understöd från socknen kan ha haft problem med brännvin, och stämman ansåg uppenbarligen att problemet inte skulle finnas oavsett vad som förekommit innan. Möjligen var det prästen som drev den här frågan, men det finns ingen uppgift om detta i protokollen.

1853 års förordning

Trehörnas fattigvårdsreglemente för 1853 har jag inte funnit i Länstyrelsens arkiv, utan i ett sockenstämmoprotokoll från det året.¹⁶⁰ Reglementet godkändes av stämman men det finns ingen notis om att det skickades till länstyrelsen vilket även 1853 års förordning stadgade.¹⁶¹ Detta gör det svårt att veta om länstyrelsen korrigerade reglementet på någon punkt. Jag gör dock antagandet att detta inte skedde då inget senare nämns om detta i Trehörna sockenstämmoprotokoll.

1853 års fattigvårdsförordning har i första punkten samma ordalydelse som 1847 års förordning när det gäller socknens ansvarighet för fattigvården. Men det finns ett tillägg. Den påpekar i allmänna ordalag, till skillnad från 1847, att "*Arbetsför och frisk person ware skyldig att, utan Fattigvårdens betungande, draga försorg om sig och de sina.*"¹⁶² Man kan fråga sig vad som egentligen menas med sig och de sina. Denna formulering kan tolkas olika, men det verkar uppenbart att ansvaret för sin försörjning tydligare ligger på den enskilde och inte på socknen. Nilsson menar emellertid att de fattigas rättighet till hjälp finns kvar intakt.¹⁶³ Fortfarande var bettleri helt förbjudet och reglerna angående bettleri var lika i denna förordning som i 1847 års och återfinns under samma paragraf.¹⁶⁴ Man kan undra om Trehörna församling tröttnat på upprepningarna av detta förbud för i 1853 års reglemente återfinns inget

---

¹⁶⁰ Sockenstämma 18531110

¹⁶¹ SFS 1853 : no 39 § 2

¹⁶² Ibid. § 1

¹⁶³ Nilsson s. 13

¹⁶⁴ SFS 1853 : no 39 § 20

om detta ämne. Det är möjligt att detta förbud numera uppfattades som en självklarhet och inte behövde bibringas reglementet. Socknen kan naturligtvis också ha uppfattat förbudet som en papperskonstruktion, det vill säga omöjlig att upprätthålla i praktiken. Reglementet fastställer däremot, till skillnad mot reglementet från 1847, att Trehörna församling är ett eget fattigvårdsamhälle.¹⁶⁵

När det gäller socknens fattigvårdsorganisation skiljer sig inte heller 1853 års förordning särskilt mycket från den från 1847. Fortfarande skulle fattigvårdstyrelsen ha det verkställande ansvaret för fattigvården inom socknen. Till sockenstämman skulle hänföras de övergripande och allmänna överläggningarna. En inskränkning av fattigvårdstyrelsens kompetens gäller frågan att bereda arbete för arbetslösa. Nu skulle ett sådant beslut godkännas på en sockenstämma. En annan skillnad är att det återigen blev tillåtet att fördela fattigvårdsansvaret på rotar till skillnad mot 1847 års förordning där rotar endast kunde ha ett övervakande ansvar. Förordningen anser fortfarande att en ledamot från fattigvårdstyrelsen bör finnas i varje rote, men lagstadgar det inte.¹⁶⁶

Reglementet är mycket noggrant när det gäller organisation och ansvarsfördelningen av fattigvården inom socknen. Av 13 paragrafer behandlar 10 stycken mer eller mindre detta ämne. Med tanke på att det var styrelsen som hade gjort upp förslaget borde förslaget i första hand spegla deras intressen. Det är troligt att socknen haft problem just med ansvarsfördelningen mellan de olika intressenterna inom ämnet, och att det krävdes klara regler för vem som i vilken situation skulle ha ansvaret.

Vilket ansvar skulle då styrelsen ha enligt reglementet? Trehörna socken behåller den indelning som gjordes för 1847 i sex rotar med en styrelseledamot boende i varje rote. Reglementet bestämmer att inte lägga något fattigvårdsansvar på rotarna vilket socknen nu hade möjlighet till.¹⁶⁷ Då många församlingar hade klagat på just den här punkten är det intressant att notera att inte Trehörna här gör vad som tilläts i förordningen.¹⁶⁸ Möjligen hade man redan gått ifrån en sådan praxis, vars lösning inte längre var intressant för församlingen. Överblickbarheten var naturligtvis viktig för styrelsen. Om ansvaret fördelades på rotar skulle det bli svårt att övervaka fattigvården och kostnaden skulle kunna variera mycket mellan rotarna. Istället bestämdes att styrelsen skulle sköta alla fattigvårdens detaljer, vilka definierades som bestämning och utdelande av

---

¹⁶⁵ Länstyrelsen - Trehörna § 1

¹⁶⁶ SFS 1853 : no 39 § 2 mom 1, § 3 mom 3

¹⁶⁷ Länstyrelsen - Trehörna § 2

¹⁶⁸ Nilsson s. 12

understödet till de fattiga, se till att fattigmagasinet fungerade och sköta fattigkassans räkenskaper.¹⁶⁹ Fattigvårdstyrelsen skulle sammanträda minst en gång per kvartal och då föra ett ordentlig protokoll. Församlingen skulle ha rätt att på stämman begära en granskning av fattigvårdstyrelsens göranden och då krävdes det naturligvis protokoll.¹⁷⁰ På de två ordinarie stämmorna skulle fattigvårdstyrelsen lägga fram den beräkning som den gjort över fattigvårdens behov det närmaste halvåret.

Styrelsens ställning gentemot ordföranden är stark, åtminstone på papperet. Denne hade dock rätt att sammankalla styrelsen när han ansåg att det behövdes.¹⁷¹ Han skulle vara kassaförvaltare och redovisa kassan på varje ordinarie vårstämman, men hela styrelsen var ansvarig för kassan. Styrelsen kunde begära att ordföranden gick i borgen för fattigkassan som ytterst var hans ansvar. Det stadgades också att vid byte av ordföranden skulle den avgående grundligt redogöra för fattigvården och lämna alla papper angående den till sin efterträdare.¹⁷²

1853 års förordning var, liksom dess föregångare från 1847, noga med att påpeka det viktiga i att beräkna den fattiges understöd efter dennes arbetsförmåga.¹⁷³ För övrigt är punkterna som gäller understöd till fattiga i stort sett identiska mellan de båda förordningarna. Detta gäller bland annat husbondens ansvar för sina underlydande. Om han skulle brista i sina åtaganden kunde styrelsen utdela böter till honom liksom tidigare.¹⁷⁴

Trehörna fattigvårdsreglemente tar upp husbondens ansvar under en paragraf. Den stadgar att det ålåg husbonden att se efter de fattiga som bodde på hans mark *"till dess styrelsen hinner sammanträda."*¹⁷⁵ Skulle någon fattig bli sjuk eller behövde hjälp på annat sätt var husbonden till en början ansvarig för detta. Han var också skyldig att erbjuda den fattige arbete så att denne åtminstone skulle få en "skälig" ersättning i mat. Förordningen gick faktiskt inte så långt i sina formuleringar. Husbonden skulle ansvara för sina underlydande så länge de var kontrakterade.¹⁷⁶ Men punkten behövde inte finnas i reglementet enligt förordningen, utan det var styrelsens sak att bedöma denna ansvarighet *"i den mån behof och billighet sådant påkalla."*¹⁷⁷ Här går alltså Trehörnas reglemente längre än

---

¹⁶⁹ Sockenstämma 18531110 § 2

¹⁷⁰ Ibid. § 6

¹⁷¹ Ibid. § 4

¹⁷² Ibid. § 9

¹⁷³ SFS 1853 : no39 § 6

¹⁷⁴ Ibid. § 5

¹⁷⁵ Sockenstämma 18531110 § 7

¹⁷⁶ SFS 1853 : no 39 § 5

¹⁷⁷ Ibid.

vad förordningen egentligen stadgade. Husbönderna var ju de som betalade för socknens fattigvård och detta var säkert ett sätt för socknen att hålla mindre nogräknade bönder på plats.

När det gäller socknens ekonomi sätter förordningen egentligen endast en gräns och det är den från 1847 beslutna skatten som varje fattigvårdsamhälle hade rätt att ta ut. Den hade inte heller höjts sedan tidigare och kunde nu maximalt bli åtta skillingar för män och fyra för kvinnor med åldersgränsen 18 år för båda könen.¹⁷⁸ Detta låg helt på sockenstämman att besluta om, förutom att styrelsen kunde bevilja dispens från skatten om så begärdes från fattiga personer. I övrigt bestämde sockenstämman också om övriga inkomstkällor till fattigvården. Däremot var det styrelsens ansvar att ha hand om indrivningen av dessa skatter och andra inkomster.¹⁷⁹

Reglementet tar inte alls upp något om hur inkomsterna till fattigvården skall tas ut. Däremot påpekar den att det är styrelsens ansvar att ta hand om uppbörden av alla inkomster och gör här en uppräknning av olika inkomstkällor.¹⁸⁰ Fattigprocenten av bouppteckningar var en gammal inkomstkälla för fattigvården liksom pengar från bröllop och begravningar.¹⁸¹ Kollektor till fattigvården får man förmoda hade funnits en längre tid. Reglementet tar även upp den personliga skatten även om det inte gör någon bestämning av summan. Vid behov kan stämman alltså beskatta församlingsborna även om det inte tas något principiellt beslut om det.¹⁸² För övrigt är det endast en sak som tas upp och det är att styrelsen hade rätt att sänka hjälpen till fattiga familjer, där barnen var hemma men tillräckligt gamla att söka tjänst.¹⁸³

Sammanfattningsvis kan det sägas att Trehörna fattigvårdsreglemente från 1853 i stort sett följer den centrala förordningen. Men socknen utnyttjar faktiskt inte alla de möjligheter den hade att dra sig undan ansvar och slippa en del fattigvårdsutgifter. Snarare är det så att Trehörna verkligen försöker skapa möjligheter till en förbättrad fattigvård inom församlingen, åtminstone finns den möjligheten markerad på papperet. Ansvaret går noggrant igenom i reglementet. Det är få detaljregleringar förutom detta. Styrelsen får ett stort ansvar i enlighet med den centrala förordningen.

---

¹⁷⁸ SFS 1853 : no 39 § 10

¹⁷⁹ Ibid. § 11

¹⁸⁰ Sockenstämman 18531110 § 11

¹⁸¹ Nilsson s. 18f

¹⁸² Sockenstämman 18531110 § 11

¹⁸³ Ibid. § 12

Nu skall de båda undersökningsdelarna summeras och föras samman till en syntes. Först görs en sammanfattning av kapitel fyra som behandlar Trehörnas fattigvård. Uppgifterna i kapitlet kommer främst från sockenstämmoprotokollen. Frågan den här undersökningsdelen var om fattigvårdspraxis ändrades under perioden 1843 till 1858. Perioden indelades i sin tur i tre delar och i fyra ämnesområden. Den andra undersökningsdelen sammanfattas därefter och Trehörnas fattigvårdsreglementen från 1847 och 1853 jämförs. Jag ville se hur dessa reglementen utformades i jämförelse med de centrala förordningarna från samma år. Slutligen görs den syntes som utlovades i inledningen för att analysera den eventuella förändring som skedde berodde på de centrala förordningarna eller på andra faktorer.

Var det förändring eller kontinuitet?

Trehörna socken hade ingen större befolkningsökning under perioden 1843-1858. Förvaltningen av Trehörna sockens fattigvård genomgick dock stora förändringar mellan 1843 och 1858. Det som naturligtvis påverkade mest var att ansvaret för den praktiska fattigvården lades över från sockenstämman till fattigvårdstyrelsen. Övergången från direkt till indirekt inflytande var dock inte problemfri. Man kan se en tydlig skillnad mellan alla tre perioderna. I den första perioden märks inga större konflikter i fattigvårdsfrågorna genom protokollen. Fattigvården var redan rutiniserad och stämman van att handha dessa frågor. Sockenstämman hade hela perioden det fulla ansvaret för fattigvården i socknen och det genomfördes inga andra administrativa förändringar.

Rent administrativt var perioden 1847 till 1853 uppenbarligen mer problematisk för församlingens beslutsfattare. Sockenborna var ovana vid indirekt inflytande vilket medförde konflikter mellan styrelsen och åtminstone delar av stämman. Flera märkligheter fanns angående räkenskaperna och det var troligen också en kostsammare period för socknens fattigvård i allmänhet. Även om det lades en skatt på alla i

socknen och det blev flera tillskott utöver de vanliga inkomsterna var ekonomin sämre än innan. Under den sista perioden började det att ljusna något. Den nya kyrkoherden var antagligen en drivande person, åtminstone kan det sägas angående de byggnader, fattigstuga och skolhus, som behandlades på sockenstämman. Jämfört med perioden innan flyter arbetet bättre mellan stämman och styrelsen. Socken har nu säkert börjat vänja sig vid att ansvaret är uppdelat och att inte alla är med och beslutar om frågor som berör socknen i allmänhet. Fattigvårdens ekonomi förbättras avsevärt från 1856, men om det beror på en allmän högkonjunktur, eller endast en förbättrad ekonomisk situation inom socknen, kan inte utläsas genom protokollen. Det är inte troligt att det individuella fattigunderstödet minskas.

Vad gäller fattigsjukvården syns däremot inga tendenser till någon större förändring. Sjukvården reglerades inte heller genom de båda fattigvårdsförordningarna utan var reglerad av annan lagstiftning. Brunnsjukvården vid Medevi brunn är hela tiden den mest använda av församlingen. Den egentliga sjukhusvården används emellertid sällan som vårdform av församlingen.

När det gäller den egentliga fattighjälpen, det vill säga utdelning av understöd till fattiga i socknen, försvinner uppgifterna om den från sockenstämmoprotokollen successivt. Detta är en direkt följd av att fattigvårdsstyrelsen tar över ansvaret för alla detaljerna inom fattigvården. Innan 1847 verkar fattigunderstödet storlek och form ha varit bestämt sedan en längre tid tillbaka och inga större förändringar syns under perioden. En märkbar förändring syns dock mellan 1847 och 1853, då många beslut bollas mellan styrelsen och stämman. Det är tydligt att det råder osäkerhet och ibland konflikt om vem som skulle ha ansvaret i olika situationer. Efter 1853 verkar förhållandet mellan styrelse och stämman ha stabiliserat sig avsevärt. Troligen är det delvis på grund av bättre rutiner vid handläggningen av fattigvårdsärenden, men det är också möjligt att församlingen nu litar mer på att styrelsen gör ett bra arbete. Formaliseringen vid styrelsens äskande av fattigvårdsmedel på stämman blir tydligare allteftersom.

Slutligen berörs övriga ärenden angående fattigvården. Den all ökande formaliseringen och rutiniseringen syns även här. De två första perioderna har flera punkter som bland annat berör vad som kallas olovlig inflyttning i socknen. Dessa ärenden har helt försvunnit efter 1853. Mellan 1847 och 1853 förekom det att stämman uppdrog åt styrelsen att avvisa personer som inte var önskvärda. Detta gör den troligen också senare men utan att det föranleder stämman att ta upp detta till diskussion.

En jämförelse mellan 1847 och 1853 års reglementen

De två fattigvårdsförordningarna ger ett relativt stort utrymme för socknarna att själva ordna den praktiska fattigvården. Reglerna som de centrala förordningarna ställer upp, gäller främst problem som kunde uppstå mellan olika parter, exempelvis mellan socknar. Ett viktig förändring i det avseendet var den fria flyttningsrätten som 1847 års förordning införde, och förordningen från 1853 behöll. Samtidigt får socknen större ekonomiska möjligheter att förbättra fattigvården genom den personliga fattigvårdskatten. Allmänt kan sägas att de båda centrala förordningarna ger socknen möjlighet att förbättra fattigvården, men att socknens intresse att göra detta är den viktigaste faktorn.

Det är en märkbar skillnad mellan Trehörnas båda fattigvårdsreglementen. Skillnaden består främst i hur fattigvården organisation skall se ut, eller rättare sagt, 1853 års reglemente detaljreglerar andra saker än vad 1847 års reglemente gör. Skillnaden mellan reglementena är intressant främst därför att man kan se att socknen genom 1853 års reglemente vågar lita på fattigvårdstyrelsen jämfört med vad 1847 års reglemente ger för handen. Traditionen spelar naturligtvis in här. Sockenstämman var van att ordna och ta beslut om fattigvården innan 1847 och den vanan sitter nog i när reglementet skrivs.

När 1853 års fattigvårdsreglemente skrevs var situationen en annan. Fattigvårdstyrelsen hade fungerat under ett antal år och hade hunnit stadga sig som institution. Men gränserna var tvungna att specificeras för att veta hur ansvaret var fördelat mellan olika parter i beslutsprocessen. Detta görs grundligt i detta reglemente. Det förekommer knappast några uppgifter på vilket sätt understödet skulle vara eller hur mycket som skulle tas ut i skatt av sockenborna.

Till största delen kan båda reglementena sägas vara följsamma gentemot de centrala förordningarna, men de lägger som sagt tyngdpunkten något olika. Reglementet från 1847 behandlar några frågor som inte direkt samspelar med förordningen. Dels gäller detta roteindelningen, men det kan vara en formuleringsfråga som inte betyder att socknen motsade förordningen. Det är dels också reglementets punkt gällande brännvinet, som inte hade någon motsvarighet i förordningen. Till skillnad från 1847 års reglemente går 1853 års igenom det administrativa grundligt och lämnar detaljerna till styrelsen att ordna. Följsamheten till förordningen är bättre i 1853 års reglemente än den tidigare.

Berodde då de förändringar som vidtogs i fattigvården i Trehörna socken på de båda centrala förordningarna från 1847 respektive 1853? Den frågan kan åtminstone till en del besvaras jakande. Den mest tydliga förändringen är naturligtvis fattigvårdstyrelsens inmarsch på den lokala självstyrelsens arena. Fattigvårdens organisation fick ett delvis annorlunda ansikte genom förordningen. Förordningen från 1847 var ju den första samlade inom ämnet och innebar en mer rutiniserad och organiserad lagstiftning. Detta påverkade också den enskilda socknen, även om den i praktiken ensam stod som ansvarig för fattigvården. Genom att den var tvingad att ta ställning till och diskutera frågorna som gällde fattigvården utvecklades nya rutiner. Viljan till förändring och förbättring hade Trehörna, även om det till en början uppstod motsättningar och konflikt mellan fattigvårdstyrelse och sockenstämma. Ansvarsfördelningen mellan dem var ovan och osäker eftersom reglementet från 1847 reglerade detta dåligt. Detta förhållande förbättras efter några år, och det nya reglementet 1853 behandlar organisationen utförligt, och fördelar ansvaret noggrant.

Socknen fick med reglementet ett samlat antal bestämmelser för fattigvården. Genomslagskraften av dessa märks bäst i det längre perspektivet från 1843 till 1858. Det är i hög grad en annan fattigvårdsorganisation 1858 än den vi jämför med i början av perioden. Däremot är det svårare att bedöma den egentliga vården. Vad som kan ses är ett definitivt brott mot 1847 års fattigvårdsförordning under perioden 1847-1853 då socknen fortsätter att försöka avhysa presumtiva fattigvårdstagare. Detta trots att förordningen stadgade fri flyttningsrätt mellan socknarna och gav socknen ansvaret att ordna fattigförsörjning till alla. Trehörna var emellertid inte ensam i dessa försök.

Det är troligt att själva vården ändrades mycket lite i praktiken för den enskilde vårdtagaren. Ett visst motstånd inom församlingen för onödiga utgifter finns naturligtvis. Trehörna socken måste ändå sägas ta det, åtminstone organisatoriska, ansvar som förväntades av dem, även om en del slitningar mellan vårdtagare och beslutsfattare fanns. Exemplet Jon Sigurd visar att det var svårt för den fattige att få gehör för sina synpunkter i en instans där de som betalade vården ensamma bestämde. Det skall dock påpekas att ärendet behandlades på stämman även om inget beslut togs där. Socknen försökte i regel att ta sitt fattigvårdsansvar, men dess ekonomiska läge var, inte minst enligt dem själva, inte alltid så ljusst.

Otryckta källor

Landsarkivet i Vadstena (VaLa)

Trehörna kyrkoarkiv:

Sockenstämmoprotokoll 1843 - 1858

Statistiska tabeller 1840 - 1855

Dödböcker 1845

Östergötlands Länstyrelse:

Landskansliet - Trehörna fattigvårdsreglemente 1847

Tryckta källor

Svensk Författningssamling:

1847 no 23

1853 no 39

Bearbetningar

Aronsson, Peter	<i>Bönder gör politik</i> Lund, 1992
Engberg, Karin	<i>Familjestruktur och flyttningsmönster</i> Otryckt B-uppsats i historia i Linköping, 1992
Gustafsson, Harald	<i>Sockenstugans politiska kultur</i> Studier i stads- och kommunhistoria 6, 1989

- Lagerqvist, Lars - *Vad kostade det?*
Nathorst-Böös, Ernst Stockholm, 1984
- Montgomery, Arthur *Svensk socialpolitik under 1800-talet*
Stockholm, 1934
- Nilsson, Göran B "Svensk fattigvårdslagstiftning 1853-1871 ", finns i
Berggren, Håkan-Nilsson, Göran B *Liberal socialpolitik 1853-1884*
Uppsala, 1965
- Oredsson, Sverker *Samhällelig eller enskild fattigvård ?*
Scandia no 1, 1971
- Petersson, Birgit *Den farliga underklassen*
Umeå, 1983
- Ridderstad, Anton *Östergötlands beskrivning med dess städer samt
landsbygdens socknar och alla egendomar*
Stockholm, 1918
- Tiscornia, Alberto *Statens, godsens eller böndernas socknar?*
Uppsala, 1992
- Österberg, Eva *Svenska lokalsamhällen i förändring ca 1550-1850*
Historisk tidskrift no 3, 1987

BILAGA 1

Vikt- och rymdmätt

I kapitlet tre förekommer en del måttenheter som vi inte längre använder. För läsaren skall jag försöka att underlätta läsningen och förståelsen genom att redogöra för de enheter som förekommer i texten.¹⁸⁴ Myntenheten var under perioden riksdalern. Innan 1855 fanns det tre olika typer av den och dessa förekom både i sedel- och myntform. De var banco-, riksgälds- och specieriksdalern. De två förstnämnda var sedlar och den sistnämnda silvermynt och alla tre hade olika värde. Det inbördes förhållandet var fyra riksdaler riksgäld och 2 2/3 riksdaler banco på en riksdaler specie. I Trehörna användes nästan uteslutande banco som myntenhet. Riksdalern indelades i 48 skilling och skillingen uppdelades ytterliggare i 12 runstycken. Från år 1855 blev riksgäld huvudmynt och skillingen ersattes av öret när Sverige samma år gick över till decimalsystemet. En riksdaler delades då i 100 ören. För att se vad pengarna var värda måste jag ge en jämförande bild av prisläget i mitten av 1800-talet: En ox kostade ungefär 35 riksdaler banco. Ett mål mat, inklusive bröd, till ett fattighjon kostade runt tre skilling medan en damhatt av bättre kvalitet kostade mellan 15 - 25 riksdaler banco.¹⁸⁵

Förhoppningsvis kommer ni att tycka att enheterna för vikt- och rymdmätt är lättare. Det rymdmätt, tunna, som används i texten gäller för torra varor, närmare bestämt säd. En tunna motsvarade ungefär 150 liter och indelades ytterliggare i 6 skäppor, 32 kappar eller 56 kannor. I Trehörnas sockenstämmoprotokoll delades en tunna uteslutande in i kappar. Kött räknades i lispund som motsvarar cirka 8.5 kg och lispundet delades in i 20 pund.

---

¹⁸⁴ Alla siffror för olika måttenheter är hämtade ur BB:s lexikon

¹⁸⁵ Lagerqvist: 1845 och 1850

BILAGA 2

KÄLLA: ÖSTERGÖTLANDS LÄNSTYRELSE - LANDSKANSLIET (E XIII :1) TREHÖRNA FATTIGVÅRDSREGLEMENTE 1847 29 Dec

” **Fattigvårds Reglemente för Trehörna församling**, upprättat i grund af Kongl: Majts Nådiga Förordning af den 25 Maj 1847.

---

§ 1.

Tiggeri och Kringgång, eller s: k: Bettlande så inom som utom Soknen, warder strengeligen förbjuden.

§ 2.

Soknenämnden utgör Fattigvårdsstyrelsen med en Ordförande och en v Ordförande samt 6 Ledamöter eller Rotmästare; och tillhör ret hvarje Ledamot af Styrelsen att hafwa nogaste tillsyn och ordning inom hvar sin Rote öfwer de därstädes warande Fattige.

§ 3.

Församlingen indelas uti 6 särskildta FattigRotar hvarinom hvarje dess Rotmästare skall ombestyra de Fattigas vård och försörjning, enligt de bestämmelser som å Soknestämman blifvit uppgjorda och anordnade.

§ 4.

De Fattige fördelas i 3ne särskildta Classer, efter deras olika lefnadsomständigheter och behof. Första Classen inbegriper alla Ordinarie Fattighjonen, som få åtnjuta årligen full Fattiglott, så i föda, som penningar, och inrymmas i Församlingens Fattighus, hwilket det enligt redan fattadt SocknestämmeBeslut, för flere år sedan, om deras bestämda stat, är Förordnadt -

§ 5.

Extra Ordinarie Fattighjonen inbegripa 2dra och 3dje Classerna efter de Fattiga olikare behof lefnadswilkor och omständigheter, hvarwid kommer i

betraktande och beräkning deras större eller mindre arbetsförmåga, och ankommer på styrelsen och Socknestämman gemensamt bestämmandt af hvar och ens understöd. Hvilka Fattige den Kongl: Förordningen 6§ : momenterna 2 - 3 - 4 - 5 - 6. närmare och bestämdare antyda till deras olika behof och lefnadsomständigheter, att komma i åtnjutande af understöd.

§ 6.

Alla Husbönder, de må ega större eller mindre hemman flere eller färre underhafware å sina ägor, förbindas wilkorligen att bära närmaste wård och ansvar för sina underhafvare nödiga försörjning: sålunda att hvarje Husbonde skall förnämligast tillse, att hvarje arbetsför man eller qvinna å ägorna hållas till arbete, och bör lemna dessa alt möjligt tillfälle till arbetsförtjänst, efter dessa arbetsförmåga och skicklighet, och jemväl de Fattigas Barn efter ålder och förmåga sysselsättas med nyttigt arbete, och inte genom lättja eller försummad uppfostran wanwårdas. Hwarföre ock inga underhafvare med någon arbetsskicklighet och förmåga, Föräldrar eller Barn må neka eller undandraga sig, att förrätta det arbete husbonden föreskrifven mot skälig ersättning.

§ 7.

Skulle någon Husbonde finnas i sitt förhållande till samhällets nödlidande och Fattige så plikt förgäten, att icke vilja förse sina underhafvare med nödig arbetsförtjänst emot betalning efter å orten gångbart pris, ware en sådan husbonde förfallen till 1.16 Bco boten till Fattigkassan första gången han dermed biträdes, samt sedermera dubbelt hvarje förnyad gång, dock så att icke böterna slutligen öfwerstiga 6.32 Bco, hvaremot dock förbjudas strängeligen hvarje arbetssökande underhafvare att med påck eller klander såna några utlåtelse ofver hur betalning kan, efter öfwerenskommelse erhåller af husbonden för sitt arbete, eller, ret understöd såsom Fattighjon han får åtnjuta af Församlingens Fattigwård och Försörjning anstalte.

§ 8.

Ådalägger Fattig = eller Arbetshjonet trEdska sjelswåld oordentlighet eller sturskhet eller andra brottsliga och owärdiga förhållanden, warder ett sådant Fattighjons understöd för en tid minskadt, efter styrelsens bestämmelser.

§ 9.

Skulle någon husbonde intaga eller å ägorna låta inflytta ifrån andra Församlingar något folk med flere eller färre Barn, som framledes kunna

komma Församlingen till tunga, utan Församlingens hörande, och å Socknestämman därtill gifna bifall, ware en sådan husbonde förbunden att för det intagna folket ensamt ansvara, icke blott under sin åbotid af hemmanet, utan jemväl samma folk tillhöra af en blifvande ägare att ansvara.

§ 10.

Såsom tillgångar för Socknens allmänna Fattigförsörjning årligen öfwerenskomms och bestämdes, att utom den förut bestämda afgift 1/2 Tna spannemål af hvarje helt hemman hälften Råg och hälften Korn, nu hädanefter erlægges jemväl ett tillskott med ytterligare 1/2 Tno Blandsäd af hvarje hel gård och proportionaleter af de minstre hemmansdelarne årligen. Likaledes användas utaf FattigCassans medel 40 Rr Bco till inköp af nödige Fattigsäd, samt 26 Rr 32 Bco ur samma Cassa till contanta utgifters ...hidande för Soknens genom samma Fattige årligen. Desse understödstillgångar disponeras och utdelas af Fattigwårdsstyrelsen, efter Socknestämman bestämdt anordnande.

§ 11.

Intäkter af all FattigsädsSpannmål och sofvel sker, efter pålysning af styrelsen ifrån Predikstolen första veckan af December årligen ; och verkställes utdelningen deraf kvartalswis till Fattighjonen ; nemligen : Första kvartalet, utdelning sker första veckan af Mars ; Andra kvartalet första veckan af Junii : Tredje kvartalet första veckan af September; Fjerde kvartalet första veckan af December, så till Ordinarie, som Extra Ordinarie Fattighjonen. Den contanta penninge utdelningen ur FattigCassan sker wid Walborgmässosocknestämman.

§ 12.

Som det årliga Spannemålskvantum af Hemmanen till Fattigförsörjningen, som ock penningebeloppet ur FattigCassan är bestämd, men antalet af Extra Ordinarie Fattighjon kan wara olika det ena året emot det andra, och jemväl förhållandet med Fattigpersonalens lefnadsomständigheter och behof ; Alltså bestämmes 2dra Classens Fattighjonslott till minst 1/2 Tna Säd, samt 3de Classens till minst 1/4 Tna per lott årligen. De föräldrar, som väl är arbetsföre men fattige och omgifne med många Barn, som Föräldrarne, acktadt och bemödande och omsorg, dock icke kunna förwärfva nödig bergning och omwårdnad, tillhållas, att låta Barnen flitigt och ordentligt begagna SokneScholan, få åtnjuta Fattigunderstöd efter 2de Classens bestämda stat. Enskildte man eller Quinnor, som är något

arbetsföre, och således kunna sjelfva något bidra till sin försörjning, åtnjuta 3dje Classens Fattiglott. Dock kommer wid denna bestämning, afseende och beräkning göras å Fattighjonets ålder, swårare sjukdoms = eller bräcklighetstillstånd, mer eller mindre ordentliga o Christliga lefnadssätt för att komma i åtnjutande af större eller mindre Fattigunderstöd.

§ 13.

Synnerligast förbjudas alla Fattighjon bruket af Bränvin eller andra starka drycker. Skulle något Fattighjon vilja tillbyta sig en sådan skadlig wahra för sin Fattiglott, ware ett sådant Fattighjon ..tigt för alltid sitt understöd af Fattigförsörjningen - Den husbonde eller annan person, som sålunda lemnar tillsand(?) å Fattighjonet till så förderflig njutning, ware förfallen till answar och böter efter lag, såsom för oloflig utminuterung eller försäljning af Bränwin. Som arbetsamhet befordrar helsa och wälstånd, och hindrar många tillfällen till synd, så bör ock hvarje Fattighjon efter förmåga wara arbetsam och flitig, på alt sätt söka hindra Församlingens dryga Fattigwårdsomsorger, kostnader, och uppoffringar, för dess Fattigas Christliga wård och försörjning.

Förestående Reglemente uppläst granskadt och till alla delar riktigt befunnit intyga af Trehörna Soknestuga den 17 December 1847 C. J. Petersson - P. Lar Ordf." (underskrivet av 7 män)

BILAGA 3

FATTIGVÅRDSREGLEMENTE FÖR 1853 10 Nov.

Källa: Landsarkivet i Vadstena- Trehörna kyrkoarkiv:
Sockenstämmoprotokoll 18531110

”Protokoll, hållet i Ordinarii Höstsocknestämma med Trehörna d. 10 november 1853.(M.A. § 1 ej medtagen)

§ 2.

Fattigvårdstyrelsens Ordförande inlemnade till Stämman ett, af Fattigvårdstyrelsen uppgjort och af samma styrelse godkänt förslag till Reglemente för fattigvården inom Soken. Förslaget var af följande lydelse :

Fattigvårdsreglemente inom Trehörna Socken

§ 1.

Trehörna församling utgör ett odeladt Fattigvårdsamhälle för sig.

§ 2.

Sokenämnden med sin Ordförande är tillika fattigvårdstyrelse, på sätt nådiga stadgan om fattigvården i Riket d. 13 juli 1853 föreskrifven; och åligger denna styrelse ensamt ombestyras alla fattigvårdens angelägenheter: Såsom att bestämma hvart och ett fattighjons understöd, ombesörja intäkter i fattigmagazinet och utdelningen åt de fattige : att utbetala alla kontanta utgifter samt handhafva alla fattigvårdens räkenskaper, att, med ett ord, sköta alla fattigvårdens detaljer.

§ 3.

Församlingen indelas i Sex Rotar, utan att dessa Rotar åläggas någon serskildh fattigvård. Inom hvar och en af dem skall en ledamot af styrelsen vara boende. Dessa Ledamöter skola hafva närmaste tillsyn öfver de fattiga hvar inom sin Rote.

§ 4.

Fattigvårdstyrelsen sammanträder ordentligen veckan af hvarje qvartal, vid hvilket sammanträde fattigvården ordnas för följande kvartalet. Öfver besluten skall styrelsens ordförande föra redigt och fullständigt protokoll, och dessutom upprätta och föra ordentliga intäkts och utgiftslängder öfver spannemål, rotfrukter och viktualier, samt ved. Så ofta Ordföranden finner angeläget äger han rätt att sammankalla Styrelsen till extra sammankomst.

§ 5.

Ordföranden är tillika kassaförvaltare, och åligger honom att till hvarje Valborg-mässosoknestämman upprätta och låta revidera fattigkassans alla räkenskaper, men är Styrelsen gemensamt ansvarig för kassans medel, enligt före nämnda Kongl. Majts nådiga Stadgas föreskrift.

§ 6.

Vid hvarje Soknestämman skall fattigvårdstyrelsen göra framställning till församlingen om fattigvårdens behof för tvänne kvartaler. Om församlingen så fordrar skall fattigvårdstyrelsen, vid Valborgmässosoknestämman, förete sina protekoller och låta desamma granskas, församlingens rätt till det klanders öfver styrelsens förvaltning, som den Kongl. Stadgan medgifver, henne obetagen.

§ 7.

Husbonde åligger i första rummet att hafva tillsyn deröfver att fattige å dess ägor icke sakna hjälp i händelse af sjukdom eller andra hastigt påkommande orsak, till dess styrelsen hinner sammanträda. Honom åligger jämväl att bereda, åt de fattige, arbetsförtjenst hos sig, i händelse sådan icke står att erhålla på annat håll, matersättning, som skäligen svarar mot den fattiges arbetsförmåga.

§ 8

Fattigvårdstyrelsen äger rätt att åt fattiga barn tilldela understöd för Skolgång, men skall sådant understöd genast indragas i fall barnen förfallo löst uteblifva från Skolan.

§ 9.

Vid ombyte af Ordförande i Fattigvårdstyrelsen åligger det den afgående att åt den nyvalde, mot qvitto och de charge, öfverlemna fattigvårdens medel, räkenskaper och protokoller. -

§ 10.

Vid Ordförandens laga förfall utser Styrelsen inom sig Ordförande för tillfället.

§ 11.

Ordföranden, eller den han i sitt ställe bland styrelsens ledamöter förordnar, mottager och qvitterar alla fattigvården tillkommande kontanta inkomster, såsom Saköremedel, Fattigprocenten af bouppteckningar, Testamentspenningar, samman-ställa vid bröllop och begravningar, Kolektmedel, jemte de, i 10 § af Kongl. förordningen om Fattigvården i Riket af d. 13 Juli 1853 beviljade afgiften af hvarje Mantalskrifven person, m. m, hvilket allt noga och ordentligt antecknas i serskild Special, hvilken, i likhet med fattigkassans öfriga räkenskaper, revideras och förevisas vid Valborgmässo Soknestämma hvarje år. Jämväl antecknas i denna Special alla för Fattigvården gjorda penninge utgifter under året.

§ 12.

Fattigvårdstyrelsen bör med samvetsgrannaste urskiljning bevilja understöd, så att hon å ena sidan icke låter den värkliga nöden blifva ohulpen, eller å den andra lägger hyende under lättjan och lider ligheten. Hon bör söka förekomma att utfattiga faniljer låta sina barn vara hemma och utan tjenst vid den ålder då de sjelfva kunna sig försörja, och om Styrelsens tillsägelser åt föräldrarna aflåta sina barn taga årstjenst icke åtlydas, må hon äga rätt, att för sådana familjer, minska eller indraga redan erhållet understöd, efter omständigheterna.

§ 13.

Om Fattigvårdstyrelsen så skulle fordra är Ordföranden skyldig att lemna godkänd borgen för de fattigvårdens medel, som han har om händer.

Sedan detta förslag var uppläst, granskades detsamma noga punkt för punkt och godkändes till alla delar, hvarefter församlingen fattade det beslut, att detta reglemente skulle tillsvicare och intill dess annorlunda kan blifva öferenskommet, lända till efterrättelse för Fattigvårdstyrelsen inom Trehörna fattigvårdsamhälle."